

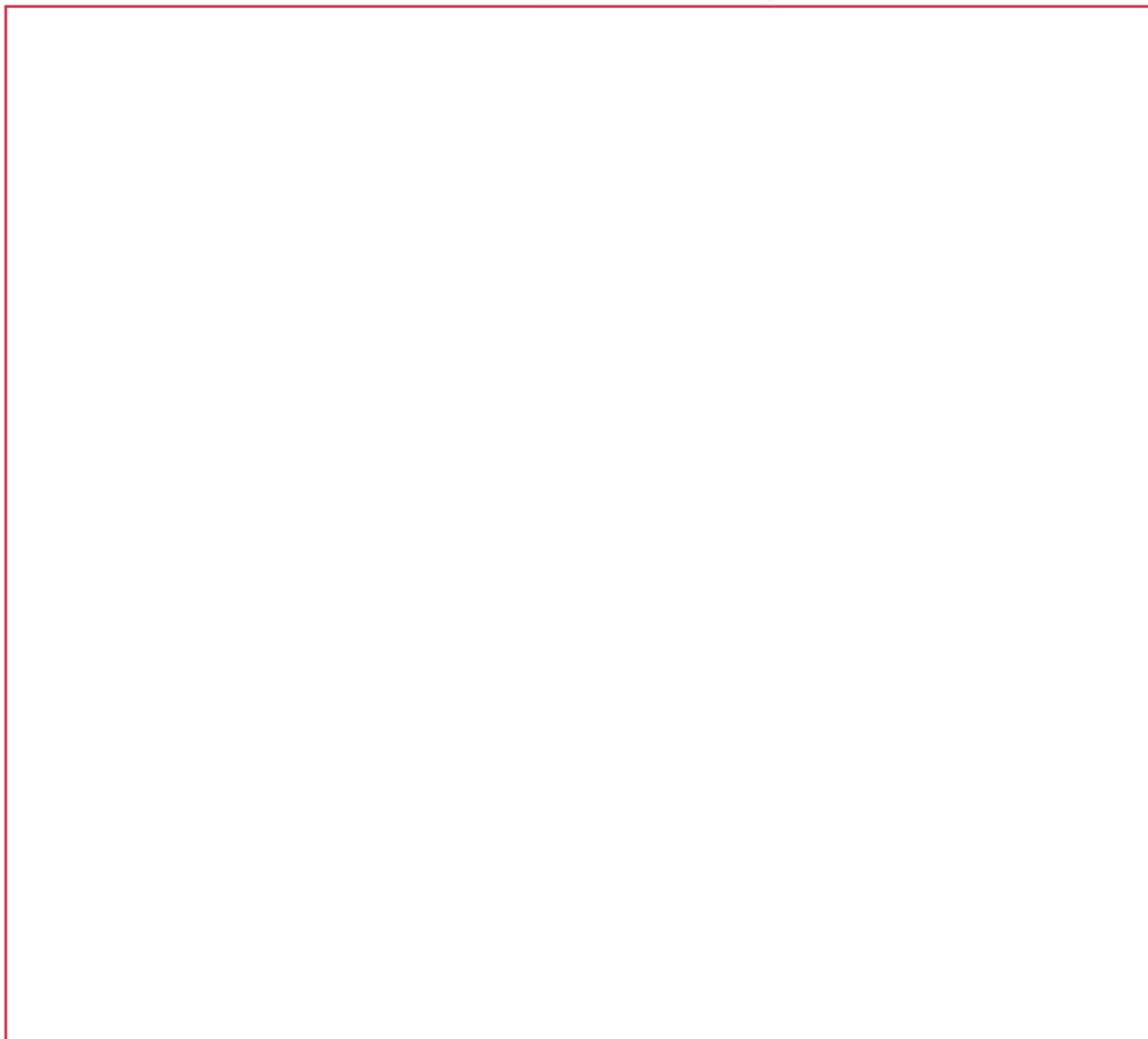

Stortingstidende

inneholdende

**98. ordentlige Stortings forhandlinger
1954.**

Forhandlinger i Stortinget.

Møte tirsdag den 16. november kl. 10.

President: Gerhardsen.

Dagsorden:

2. Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomiteen om forslag til ny § 110 i Grunnloven (innst. S. nr. 220).

mindretallets premisser. Det står i innstillingen på nest siste side, spalte 2:

«Når man allikevel ikke stemmer mot forslaget, er det fordi en rekke medlemmer av denne fraksjon i forrige periode medvirket» osv.

Det skal hete:

«Når man allikevel ikke stemmer mot forslaget, er det fordi en rekke medlemmer av de grupper som denne fraksjon representerer, i forrige periode medvirket» osv.

Spørsmålet om lovfesting av retten til arbeid har vært aktuelt i mange land helt siden den franske revolusjons dager. Først i form av et forbud mot næringsmessige privilegier, og senere, da industrialiseringens følger meldte seg, i form av en alminnelig rett til arbeid eller underhold. En rekke land har lovbestemmelser i den retning, dels om lønnet arbeid som en sosial rett, dels koblet sammen med plikt til arbeid. Saken er også tatt opp på internasjonal basis, og de fleste land har gjennom overenskomster forpliktet seg til å drive en politikk som tar sikte på full sysselsetting.

I vårt fellesprogram av 1945 heter det at «alle arbeidsføre skal ha rett og plikt til arbeid», og denne grunnsetning er nærmere presisert i et annet avsnitt, hvor det heter:

«Oppgaven for vårt næringsliv og all økonomisk virksomhet i landet er å skaffe arbeid for alle, så en gjennom rettferdig fordeling av resultatet kan gi alle gode kår.»

I sine kommentarer til fellesprogrammet sier en av dets forfattere, Gunnar Ousland, følgende:

«Det ... sies ganske tydelig at vårt samfunn må føre en effektiv og målbevisst politikk, med det formål for øye å nytte ut all privat og offentlig virkelyst, initiativ og foretaksomhet fullt ut i et tillitsfullt og planmessig samarbeid mellom Staten og de private interesser.»

Spørsmålet om grunnlovfesting av den prinsipielle erklæringen i fellesprogrammet ble tatt opp et par år etter krigen. Det ble sendt inn en rekke forslag. Flere av våre mest kjente jurister var blant forslagsstillerne, og de gikk delvis langt ut over det å innta retten til arbeid som en programerklæring. Professor Andenæs, lagmann Bonnevie m. fl. hadde i sitt forslag tatt med en rekke andre spørsmål enn spørsmålet om rett og plikt til arbeid. Ett av de alternativene lød slik:

«Eiendom forølgter, Vanstel af Eiendom er Misbrug af Samfundets Kapital.»

Altså en typisk prinsipperklæring, eller for å bruke komitemindretallets ord, en almen-sats av selvfølgelig natur.

Blant forslagsstillerne i 1948 var også Johan Scharffenberg. Jeg nevner videre at

Sak nr. 2.

Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomiteen om forslag til ny § 110 i Grunnloven (innst. S. nr. 220).

Saken i sin alminnelighet ble satt under debatt.

Hønsvald (komiteens ordfører): Jeg må først få lov til å rette en liten trykkfeil i

høyesterettsjustitiarius Paal Berg utga et skrift om saken, hvori han hevdet at arbeidsløshet er et uttrykk for mangelfull organisering av samfunnsnyttig produksjon, og han anbefaler at staten gir positivt uttrykk for at den regner det som en moralsk plikt for seg å sørge for at ikke noe samfunnsmedlem går uforskyldt arbeidsløs. Paal Berg påpeker at en grunnlovsfesting av rett og plikt til arbeid ikke gir det enkelte menneske noen juridisk rett til å kreve seg tilvist arbeid av staten. Grensen for den enkeltes rett må til enhver tid settes til det som staten evner og makter.

Regjeringen la i 1948 fram en proposisjon om saken etter et ganske omfattende forarbeid. Alle de tre alternativer til ny § 110 i Regjeringens forslag er formet som en programerklæring, med den tilføyelse at denne grunnsetnings anvendelse bestemmes ved lov. Det er i komiteens innstilling gjort rede for denne proposisjons og de andre forslagenes skjebne.

I 1952 kom det en rekke nye forslag, bl. a. ett som var et direkte resultat av debatten om Regjeringens proposisjon av 1948.

Hovedanken mot proposisjonens forslag til grunnlovsparagraf var at retten til arbeid kunne oppfattes som en juridisk bindende rett, særlig fordi den var plasert i et avsnitt hvor flere av paragrafene instituerer en slik rett og plikt. Det var ikke tilstrekkelig, ble det sagt under debatten i 1952, at Stortinget i premissene gir en klar definisjon av hensikten med grunnlovsfestingen og sier fra at paragrafen ikke stifter rett og plikt for det enkelte individ, at den er en programerklæring, et retningslinje for den økonomiske politikken staten og dens organer skal føre. Hvis det derimot i selve paragrafen ble presisert at den var en programerklæring, hadde mindretallet intet imot grunnlovsfesting. Det var alminnelig enighet om det. Ingen uttalte seg mot den tanken som var reist om å utforme paragrafen i samsvar med det som var sagt.

To representanter for hvert av de partiene som da var representert på Stortinget, gikk så sammen om et nytt grunnlovsforslag, og det er det som foreligger til behandling i dag. Det er også andre forslag, som ligger mere på linje med Regjeringens proposisjon av 1948, men komiteen innstiller dem alle til forkastelse.

Under forhåndsdiskusjonen om denne saken, og delvis i mindretallets premisser, er det hevdet at slike prinsipplerklæringer av selvfølgelig natur ikke har noen plass i Grunnloven. Det er en oppgave for hvilket som helst statsstyre i hvilket som helst land å legge forholdene slik til rette at alle kan leve av sitt arbeid.

Til det er å si at Grunnloven har en rekke bestemmelser som vi i dag betrakter som almensatser av selvfølgelig natur. De var det ikke den gangen Grunnloven ble skrevet. Hvis en i 1814 eller på hvilket som helst tidspunkt helt opp til våre dager hadde foreslått inntatt i Grunnloven at det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at ethvert arbeidsdyktig menneske kan skaffe seg utkomme ved sitt arbeid, da er det vel å frykte for at det ville bli betraktet som altfor revolusjonært og vidtgående. Det er først i de senere årene at samfunnets forpliktelser på dette område er blitt alminnelig erkjent. I mellomkrigsårene var spørsmålet om en aktiv eller passiv arbeidsløshetspolitikk hovedtemaet i den politiske diskusjon. I 1932 var 30,8 pst. av medlemmene i de 10 største fagforbund arbeidsløse, og året etter ikke mindre enn 33,4 pst. Den minste ledighetsprosent i de 10 fagforbundene i mellomkrigsårene hadde vi i 1925, da den var 8,5 pst. Jeg behøver vel ikke å minne om at det i de årene var stor strid om hvorvidt staten overhodet skulle gjøre noe ved arbeidsløsheten.

Etter krigen er oppfatningen heldigvis en helt annen. Det har gitt seg utslag i nye lover som tar sikte på å skape et slags beredskap mot arbeidsløshet. Det har ikke vært noen særlig uenighet om dem, og det er neppe noen særlig uenighet om at staten i vår tid skal føre en aktiv politikk som tar sikte på full sysselsetting. En grunnlovsbestemmelse om det kan derfor synes unødvendig i dagens situasjon. Den betyr bare stadfesting av et prinsipp som alle synes å være enige om.

Men en har ingen garanti for at det alltid vil være så. De politiske oppfatninger kan skifte, maktforholdene forskyves, og synet på statens oppgaver endres. Hr. Isachsen er i sine bemerkninger i innstillingen inne på det. Han sier at staten ikke bør påta seg noen rettsplikt på dette område, da det er umulig å si noe bestemt om de skiftende forhold vårt samfunn kan komme opp i. Og «Farmand», som gir hr. Isachsen sin kompliment for hans standpunkt, hevder at det ikke er noen enstemmighet i folket om den grunnsetning som foreslås inntatt i Grunnloven. «Farmand» polemiserer riktig nok på grunnlag av et forslag som ikke foreligger fra komiteen, om at staten skal ha plikt til å skaffe alle arbeid, men det er allikevel egnet til å skape ettertanke at et organ for næringslivet på helt prinsipielt grunnlag advarer mot det foreliggende forslag.

Det er også sagt at forslaget ikke kan skade. Det er en almensats av selvfølgelig natur, en utvannet og ufarlig affære, som en kan stemme for, selv om en mener at den ikke har noen

plass i Grunnloven. Jeg tror ikke fellesprogrammets forfattere eller de partiene som sluttet seg til det, betraktet det viktigste avsnitt i programmets grunnsetninger som en almen-sats av selvfølgelig natur. De la i det et løfte om at det skal være slutt med passiviteten overfor arbeidsløsheten. Staten skal gå aktivt inn for, som det heter i grunnlovsforslaget, «at lægge Forholdene til Rette for at ethvert arbeidsdygtigt Menneske kan skaffe sig Udkomme ved sit Arbeide.» Jeg tror heller ikke at de borgerlige forslagsstillere fra 1952, herrene Neri Valen, Nils Lavik, John Lyng, Hans Svarstad, Herman Smitt Ingebretsen, Bent Røiseland, Gabriel Moseid og Einar Frogner, så det som en betydningsløs affære. De hadde betenkeligheter overfor proposisjonens ordlyd, som de mente kunne tolkes som en juridisk rett for alle til å få arbeid, men flere av dem oppfordret under debatten til å grunnlovsfeste retten til arbeid som en program-erklæring.

Jeg tror derfor det vil vekke skuffelse på mange hold om et stort mindretall stemmer mot det foreliggende forslag. Arbeidsløsheten er et av våre største samfunnsønder, og noen hundre tusen mennesker her i landet har følt det på kroppen. Det er alminnelig tilfredshet med at staten etter krigen, sammen med næringslivet, har ført en så aktiv økonomisk politikk at arbeidsløshet av nevneverdig omfang er unngått. Og jeg er nokså sikker på at befolkningen venter at staten vil gjøre det også i framtiden.

En grunnlovsparagraf som foreslått gir en viss garanti for at denne politikken skal fortsette. Staten gir sine borgere løfte om det. Full sysselsetting så langt det er mulig skal være utgangspunktet og grunnlaget for næringspolitikken og den økonomiske politikken, og oppgaven er å skape en slik tilstand i vårt samfunn at den samlede mengde av arbeidsmuligheter ligger nær opp til den samlede tilgangen på arbeidssøkende, og at det finnes midler til å utnytte arbeidsmulighetene. Det ligger i en grunnlovsfesting en større realitet og et dypere alvor enn de mere generelle løftene partiene avlegger i sine programmer. § 110 vil, hvis den blir vedtatt, bli en hovedretningslinje for myndighetenes økonomiske politikk.

I utenrikskomiteen er det bare hr. Isachsen som stemmer mot paragrafen i den foreliggende form. Jeg håper at han ikke får stort følge. Men det finnes kanskje noen som vil stemme for et av de andre forslagene, som alle går videre enn det komiteen innstiller til vedtagelse. Når komiteen ikke har gått nærmere inn på de andre forslagene, kommer det av at de enten ligger på linje med de forslag

som ble forkastet i 1952, eller at deres konsekvenser er helt uberegnelige. Det siste gjelder forslagene om lik lønn for likt arbeid. Selv om en i prinsippet er enig i det, vil det forrykke alle gjeldende lønnsystemer og tariff-fer. Det må antagelig en lang overgangs- og tilpasningsperiode til før en kan lovfeste et slikt prinsipp. Det er iallfall ikke modent til grunnlovsfesting i dag. — For øvrig henviser jeg til innstillingen.

Presidenten: Det har tegnet seg nokså mange talere, og presidenten vil derfor foreslå at taletiden for de talere som heretter tegner seg, blir satt inntil 2 minutter, — og betrakter det som bifalt.

Isachsen: Kristelig Folkeparti innleder sin programpost om nærings- og arbeidslivet ved stortingsvalget i 1953 således:

«Målet for den økonomiske politikk og næringspolitikken er å skape trygge og gode arbeids- og levekår for alle med jamstilling mellom næringer og landsdeler og med rett til arbeid for alle.»

Når jeg har funnet det riktig i komiteen å innta et særstandpunkt, vil jeg her meget sterkt understreke at det ikke kan utlegges slik at jeg eller noen i Kristelig Folkepartis gruppe er imot at staten skal gjøre sitt ytterste for å legge forholdene til rette for at flest mulig til enhver tid kan være i arbeid. Det er nærmest en soleklar ting at vi i vår gruppe er ivrige etter å støtte ethvert sunt og riktig tiltak i den retning. Men allikevel må det være tillatt å ha forskjellige oppfatninger i dag om denne paragrafen hører hjemme i landets grunnlov eller ikke, uten å bli tillagt feilaktige motiver.

Jeg kan si det litt mer presist. Har den norske stat i tiden fremover muligheter for å garantere full beskjeftigelse gjennom en grunnlovsbestemmelse? Jeg anser det ikke for umulig at samfunnsforholdene kan, og jeg håper også de vil, utvikle seg slik at denne saken kan tas opp igjen igjen hvis den i dag faller, om — la oss si, 30, 40, 50 år, og at den da kan bli tatt inn i vår grunnlov. Men da må meget være forandret i hele vår verdenssituasjon hvis det skal kunne skje på en slik basis som jeg mener er riktig.

Jeg er klar over at det i Fellesprogrammet av 1945 heter at: «Alle arbeidsføre skal ha rett og plikt til arbeid.» Det er en riktig og god tanke, som fortsatt og i fremtiden vil ha sin fulle gyldighet, og som jeg helt ut kan slutte meg til. Men jeg synes det må ha avgjørende vekt hvorledes en slik prinsipperklæ-

ring skal praktiseres, og når den i tilfelle skal gå over til lovs form.

I innstillingen på side 585 står det øverst i første spalte:

«Komiteens medlemmer Reidar Carlsen, Hønsvald, Kleppe, Konrad Knudsen, Selvik og Johan Wiik viser til den debatten i 1952 og skal ikke innlate seg på å skissere hvordan staten skal innrette seg for å oppfylle sin forpliktelse. Det får være nok å understreke at utgangspunktet og grunnlaget for næringspolitikken og den økonomiske politikken må være full sysselsetting så langt det er mulig å komme.»

For meg står det som ganske eiendommelig at det er mulig å fremme et grunnlovsforslag uten å skissere hvordan staten skal innfri de forpliktelser som etter min mening skal ligge i en grunnlovsparagraf. Det er vel all mulig grunn til å anta at den sterke sosiale ansvarfølelse som i de senere år er vokset frem i vårt folk, fortsatt vil vokse i årene fremover, og det er vel utenkelig at vi skulle oppleve at en regjering eller et storting ikke gjør sitt aller ytterste for å hjelpe til med å holde vårt samlede arbeidsliv oppe så godt dette overhodet lar seg gjøre. Men derfra til å grunnlovfeste det, er etter mitt skjønn et meget langt skritt, som må overveies meget grundig av landets nasjonalforsamling.

Jeg har kanskje brukt et noe feil uttrykk i min dissens når jeg henviser til at staten ikke skal påta seg noen «rettsplikt» i og med dette grunnlovsforslaget. Jeg er klar over at de andre medlemmer i komiteen heller ikke legger det i begrepet at det institueres noen rettsplikt. Men når jeg har brukt uttrykket rettsplikt, har jeg brukt det i den forstand at den jevne alminnelige mann i dette land vil oppfatte alt som står i Grunnloven som en klar rettsplikt.

Grunnloven vår blir med rette sett på som grunnfjellet for alt vårt lovverk, det som står i Grunnloven, og som skal stå i Grunnloven, slik den er formet, skal være enkle klare ord om hvordan forholdet mellom stat og individ skal ordnes i dette land. Grunnloven hviler på faste prinsipper, og inneholder ikke generelle prinsipp- og programerklæringer av denne art. Jeg vil peke på den siste paragraf i vår grunnlov, § 112, om fremgangsmåten ved forandring av Grunnloven, der står det bl. a.:

«Dog maa saadan Forandring aldrig modsiges denne Grundlovs Principer, men alene angaa Modifikationer i enkelte Bestemmelser, der ikke forandre denne Konstitutions Aand.»

Etter min oppfatning rører denne nye bestemmelse som i dag fremmes, ved Grunnlovens prinsipper. Det har vært hevdet at når det ikke er en juridisk forpliktelse vi påtar oss, så skal

det være en moralsk forpliktelse vi påtar oss overfor samtlige borgere. Jeg vil da henvise til hva hr. Gerhardsen sa under debatten 11. desember 1952. Da uttalte hr. Gerhardsen bl. a.:

«Selv om det er helt på det rene at den foreslåtte grunnlovsbestemmelse ikke gir noen juridisk rett hverken til arbeid eller underhold, og ikke gir grunnlag for å tvinge noen til å arbeide, så vil den legge en sterk moralsk forpliktelse på de ansvarlige myndigheter til alltid å føre en økonomisk politikk som legger grunnlaget til rette for full sysselsetting. Det er dette som er sakens realitet, og det er derfor det burde bli vedtatt av Stortinget.»

Da må jeg ha lov til å spørre, hva ligger det i uttrykket «en moralsk forpliktelse»? Alle i denne sal er vel like enige i dag som i 1952 om at staten har kanskje en av sine fremste oppgaver i vår tid på dette område, og at stat og kommune, så langt de evner, skal føle — og så vidt jeg skjønner også føler — en full moralsk forpliktelse på dette område. Men hvor går så skillelinjen mellom moralsk og juridisk forpliktelse? Er det ikke nettopp betegnelsen for begrepet moralsk forpliktelse at det ikke foreligger noen konkrete lovbestemmelser? Jeg kan ikke se det annerledes enn at hvis vi grunnfester dette som lov, så opphører delvis, etter mitt skjønn, den moralske siden ved det. Det er nettopp når det går over til å bli lov, og især hvis det får bindende juridisk form, at borgerne har å holde seg til, ikke det moralske ansvar, men det juridiske ansvar som nr. 1. Jeg synes vi står langt sterkere i forholdet mellom nasjonalforsamlingen og det enkelte menneske i dette samfunn om vi i dette forhold fortsatt føler en sterk moralsk forpliktelse, inntil den dag kommer at det kan settes inn i Grunnloven med den fulle konsekvens for hva det vil koste i eventuelle situasjoner.

Vi er vel alle klar over at folk flest i dette land ikke leser premisser og debattinnlegg fra Stortingets forhandlinger, men de leser den korte konklusjon som kommer ut av hver sak. Og skulle konklusjonen i dag bli den at det vedtas en ny lov § 110 i vår Grunnlov, nytter det ikke senere å henvise til hva vi mente og tenkte omkring denne grunnlovsbestemmelse. Det vil bli sagt at det var erklæringer som ble gitt på det tidspunkt, men folk vil holde seg til det skrevne ord i Grunnloven og betrakte det som gyldig.

La oss tenke oss en situasjon som dessverre fremdeles kan tenkes å oppstå, at det kan komme sterke omslag i hele den internasjonale situasjon som gjør det umulig for enhver stat med aldri så god vilje å skaffe full beskjefthet til alle. Hvordan vil det da komme

til å se ut? Da står det i Grunnloven at det er en plikt: «Å legge forholdene til rette for at ethvert arbeidsdyktig menneske kan skaffe seg utkomme ved sitt arbeid.» Hvem skal så tolke og vurdere denne setning? Staten kan med full rett på sin side gjennom Stortinget og Regjeringen tolke dette slik at nå har den gjort sitt ytterste, den kan ikke velte større økonomiske byrder på fremtiden ved å oppta ytterligere lån, nå har den gjort hva gjøres kan for å holde arbeidslivet i gang. Det er en meget tenkelig situasjon. En gruppe arbeidsledige og arbeidssøkende mennesker kan meget vel med Grunnloven i hånd gå til våre domstoler og si at staten — Stortinget og Regjeringen — ikke har oppfylt sin plikt etter Grunnloven, etter den fortolkning de legger i Grunnloven. En slik situasjon mener jeg et ansvarsbevisst Storting skal forhindre at vi kommer opp i. Jeg er meget ny i dette arbeidet og har kanskje vanskelig for å se hele sammenhengen i denne sak, men jeg kan ikke forstå at det kan være klokt og vidsynt grunnlovsarbeid å ta med bestemmelser som kan komme til å få slike konsekvenser.

Det har vært skrevet meget om denne sak i den senere tid i forskjellige avisers lederartikler, og det er jo rimelig at saken opptar sinnene sterk i disse dager. Jeg vil få lov til å referere først en juridisk betraktning omkring dette spørsmål, og så referere litt av enkelte lederartikler i forskjellige aviser av forskjellig politisk farge.

Angående det juridiske har jeg lyst til å si noen få ord som jeg siterer fra en juridisk betenkning:

«Med den redaksjonelle endring forslaget om retten til arbeid i dag er fremlagt, skulle det være klart at bestemmelsen bare inneholder et tilsagn til borgerne og samtidig et direktiv til myndighetene om at der til enhver tid skal føres en politikk som tar sikte på full sysselsetting, og at regelen ikke tilstår den enkelte borger noen virkelig rett til arbeid.

Til støtte for forslaget anfører 6 av utenriks- og konstitusjonskomiteens medlemmer bl. a.:

«Alle som velges inn på Stortinget eller får myndighet i staten blir forpliktet til å realisere Grunnlovens pålegg. Deri ligger en større realitet og et dypere alvor enn de mere generelle løfter politikerne avlegger i sine programmer. Det kan ikke vedtas lover eller treffes disposisjoner som åpenbart og bevisst hindrer eller vanskeliggjør realiseringen av Grunnlovens pålegg. § 110 vil bli en hovedretningslinje for myndighetenes økonomiske politikk.»

Sitatet er fra dette utvalget. Det heter videre:

«Det er imidlertid åpenbart at den enkelte borger ikke vil ha søksmålskompetanse når

det gjelder å fastslå hvorvidt vedtatte lover eller myndighetenes øvrige disposisjoner åpenbart og bevisst hindrer eller vanskeliggjør realiseringen av ønsket om full sysselsetting, idet det bl. a. av forslaget forarbeidet klart fremgår at det ikke er meningen å tilstå borgerne en slik rett og vi vil komme opp i rent kaotiske forhold om domstolene ved den enkelte lov skulle gi seg av med å skjønne over dens sosialøkonomiske virkninger på beskjeftigelsesgraden og deretter eventuelt skulle kunne kjenne den ugyltig. Nettopp derfor vil en bestemmelse av den art som foreslås inntatt som Grunnlovens § 110 stå i kontrast til og passe dårlig inn blant de øvrige av de bestemmelser i Grunnlovens kapitel E som tar sikte på å beskytte individene.

Grunnlovens § 96 om at ingen må dømmes uten etter lov m. v., § 97 om at ingen lov må gis tilbakevirkende kraft, § 99 om at fengselig forvaring bare må skje i lovbestemte tilfelle, § 100 om trykkefriheten og § 105 om ekspropriatus' rett til full erstatning, for å nevne noen av de viktigste bestemmelser i Grunnlovens kapitel E, inneholder ikke bare programmerklæringer eller fromme henstillinger til myndighetene, men gir uttrykk for reelle rettsgarantier til beskyttelse av individet. Dersom myndighetene treffer disposisjoner i strid med disse fundamentale rettsregler, har domstolene etter vår konstitusjon både rett og plikt til å underkjenne disposisjonen når den krenkede søker domstolens avgjørelse i spørsmålet. Dersom den foreslåtte § 110 blir vedtatt, vil derfor rammen om de fundamentale rettsgrunnsetninger som Grunnlovens kapitel E inneholder, brytes.

Bestemmelsen vil redaksjonelt og rettslig stå i kontrast til kapitlets øvrige regler til beskyttelse av individet. En programmerklæring av denne art og med en slik plasering, vil faktisk kunne medføre en svekkelse av Grunnloven og konstitusjonen i sin helhet. Den sikreste garanti mot at forfatningens regler krenkes, er at bestemmelsene bæres oppe av og er i overensstemmelse med den alminnelige rettsoverbevisning i samfunnet. Under krigen ble respekten for konstitusjonen styrket, — vi forsto å verdsette vår Grunnlov som yder individene en absolutt rettsbeskyttelse for visse grunnleggende rettigheter. En programmerklæring som den foreslåtte, som ikke innebærer noen rettslig realitet for det enkelte individ, vil imidlertid kunne bidra til å utvanne Grunnloven, og bidra til at vi etter hvert vil oppfatte og fortolke Grunnlovens bestemmelser mere som fromme direktiver enn som bindende rettssetninger...

Når de 6 medlemmer av utenriks- og konstitusjonskomiteens flertall anfører, at der, hvis forslaget inntas i Grunnloven, ikke kan vedtas lover eller treffes disposisjoner som åpenbart og bevisst hindrer eller vanskeliggjør full sysselsetting, er dertil å bemerke at sådanne disposisjoner fra Regjeringsmedlemmenes side også i dag vil være forbudt og rammes av straff, idet Riksrettsloven av 1932 § 11 bl.a. bestemmer:

«Den der som medlem av Statsrådet på

annen måte enn nevnt i denne lovs øvrige bestemmelser ved handling eller undlatelse bevirker eller medvirker til noget som er stridende mot Grunnloven eller rikets lover eller som øiensynlig er skadelig for riket, straffes med bøter eller med hefte eller fengsel inntil 10 år.»

Og denne betraktning slutter med følgende ord:

«Noen tilsvarende bestemmelse for Stortingets medlemmer inneholder Riksrettsloven ikke, men det er vel overhodet ikke tenkelig at Stortinget vil vedta lover som åpenbart vil motvirke full sysselsetting. Og dersom Stortinget på grunn av de foreliggende forhold på et gitt tidspunkt finner å måtte vedta en lov som vil virke uheldig på sysselsettingen, vil denne lov vedtas og være gyldig, hva enten Grunnlovens § 110 inneholder en programerklæring som den forelåtte, eller ei.

Såfremt det finnes påkrevet å oppstille bindende direktiver til Storting og Regjering av omhandlede art, er bestemmelsens plass i Riksrettsloven, og ikke i Grunnloven.»

Jeg skal så få lov til å referere enkelte uttalelser som er kommet fram i pressen, og jeg holder meg naturlig nok til de presseuttalelser som støtter opp under det syn som jeg har gitt uttrykk for i innstillingen. Jeg vil referere dem etter den dato de er kommet i. «Stavanger Aftenblad» skriver den 8. november redaksjonelt:

«Men når disse komitémedlemmene «like vel ikke vil stemme mot forslaget» er det fordi medlemmer av partiene på forrige storting medvirket til utformingen av dette forslaget. Det lyder ikke overbevisende når talen er om en så hellig handling som skrivning av Grunnloven.»

Overskriften på artikkelen i «Stavanger Aftenblad» lyder: «Slagord inn i Grunnloven.»

«Tønsbergs Blad» av samme dato — 8. november — skriver en betraktning som jeg har lyst til å lese i sin helhet:

«Rett til arbeide.

Når der nu på ny blir fremmet forslag om å grunnlovfeste retten til arbeide, er det ikke begrunnelse nok å fortape seg i sosial samvittighet og andre luftige betraktninger. De som vil love folk evige arbeidsmuligheter får også forklare hvordan de har tenkt å gjennomføre løftet i praksis.

Ikke lenger tilbake enn høsten 1948 holdt daværende statsråd Evensen et foredrag på Rjukan, hvor han sa: «Uten Marshallhjelpen ville det ha vært umulig å holde industrien igang og høsten og vinteren ville ha gitt et dystert bilde med driftstans av stort omfang.» Noen uker senere skrev daværende statsråd Brofoss i kvartaloversikten: «Uten dollarstøtten ville en alminnelig krise i arbeidslivet, særlig i industrien, ha kommet sommeren 1948.»

Dengang ble med andre ord retten til arbeide bygget på milliardgaver fra et land

som ikke har noen slik rett i sin egen grunnlov. Hva skal vi bygge den på nu?

Neppe noen gang i de senere menneskealdrer har en ansvarlig statsledelse hatt vanskeligere for å garantere arbeidsmulighetene fremover enn idag. Vår kreditt utenlands er på det nærmeste uttømt. Konkurransen er i vekst på verdensmarkedet og innen lenge vil den få øket kraft gjennom et fritt pengebytte. Våre hjemlige reserver er så langt nede, at inflasjonen er dagens problem og stenger utveien gjennom rentelettelser. Neste gang staten trenger flere penger enn overbeskatningen innbringer, blir den eventuelt nødt til å sette renten opp!

Alt dette lå bak statsministerens mistrøstige erklæring om, at han ikke har noen patentmedisin mot tidens onder. Hvordan kan så grunnloven få det? En lovbestemmelse om rett til arbeide forutsetter jo nettopp de evige arbeidsmuligheter for alle, som bare patentmedisiner eller trylleformularer kan gi.

Dette har da også de borgerlige medlemmer i konstitusjonskomiteen forstått når de fremhever, at prinsipielle erklæringer av denne art ikke har sin naturlige plass i grunnloven. Men lenger rekker heller ikke forståelsen. På en mann nær kuvender hele opposisjonen i konklusjonen med den eiddommeligste begrunnelse en forfatningsendring noen gang har fått i de skrevne forfatningers 200-årige historie: «Når man allikevel ikke vil stemme mot forslaget, er det fordi en rekke medlemmer av de grupper denne fraksjon representerer, i forrige periode medvirket både til utformningen og fremsettelsen av forslaget.»

Helt siden 1814 har der hersket alminnelig enighet om, at Diriks og Wedel handlet forutseende og klokt, da de fikk Eidsvollsforsamlingen med på å stryke hele bunken av vakre ønsker, for å gjøre forfatningen til et praktisk lovverk. Og så skal denne edle tradisjon oppgis av hensyn til noen borgerlige representanter, som ikke kunne mestre sin hang til å stemme med sosialistene.

Finnes der da ingen andre hensyn å ta i den borgerlige leir?

Retten til arbeide er et slagord, som ble reist av sosialistene under februarrevolusjonen i 1848. Det førte til opprettelsen av de såkalte nasjonalverksteder, som pumpet livet ut av Frankrikes økonomi og jevnet veien for keiserdømmet. Siden har slagordet vært søndagspynt for alskens folkeforførere og emne for festtaler på offisielle høytidsdager. Virkelighet ble det aldri!

Der er ikke og har heller ikke vært noen som ønsket annet enn rike arbeidsmuligheter for hvert menneske i landet. Uansett all negativ og nedbrytende agitasjon fra sosialistisk hold, var det slett ikke der knuten strammet. Den gjaldt alltid spørsmålet: Hvordan skal vi til enhver tid skaffe lønnsom beskjeftigelse for alle mennesker?

Før der foreligger et ordentlig og holdbart svar på det, er det meningsløst å sette et mislykket slagord inn i kongeriket Norges Grunnlov.»

Jeg skal så ganske kort nevne hva det står i «Morgenavisen» i Bergen for den 10. novem-

1954. 16. november. — Forslag til ny § 110 i Grunnloven.

(Isachsen)

ber. Artiklen der, som også er en lederartikkel, avsluttes slik:

«Allikevel er vi i tvil om det er riktig å stemme for forslaget. Spørsmålet om å legge forholdene til rette for full sysselsetting er nemlig et spørsmål som kan gjøres til gjenstand for politisk vurdering. Høire er helt uenig i den form for «tilrettelegging» som Arbeiderpartiet har drevet med i disse årene. Det kan komme til å vise seg at Regjeringen snarere har tilrettelagt forholdene for arbeidsledighet enn for full sysselsetting. Høire ville ha foretatt tilretteleggingen ved å styrke arbeidslivet, mens Regjeringens politikk etter vår oppfatning har svekket det. Slik står oppfatningene mot hverandre, og det kan neppe være formålstjenlig at grunnloven skal engasjeres i den politiske kamp og bli gjenstand for snart den ene, snart den andre fortolkning, etter som de politiske konjunkturer svinger.

Samfunnets borgere må stille det krav til Stortingets flertall at det lever opp til det moralske krav som er formulert i forslaget fra Konstitusjons- og Utenrikskomiteen, og gjør sitt beste for å realisere det. Klarer det ikke dette, må det ta konsekvensene og finne seg i å bli dømt av velgerne. Det er et klart og greit forhold som ikke kan misforståes. Det styre som treffer feilaktige disposisjoner, skal ikke kunne skyldes på Grunnloven. Dertil står den for høyt i folkets bevissthet.»

Fra «Drammens Tidende Buskerud Blad» for 12. november — også en lederartikkel — skal jeg sitere noen få linjer. Overskriften lyder: «Overflødig grunnlovsforslag.»

«Den nevnte borgerlige mindretallsfraksjon oppgir at den allikevel vil stemme for det fremlagte forslag, fordi medlemmer av deres grupper har medvirket både ved utformningen og fremsettelsen av forslaget. Man kan m.a.o. gå ut fra at disse borgerlige medlemmer i og for seg er mot forslaget.»

Det har før vært nevnt «Farmand», så jeg skal hoppe over den. Det er klart at «Farmand» tar stilling mot forslaget. Men til slutt skal jeg få referere noe av den artikkel som stod i «Vårt Land» lørdag 13. november under overskriften «Skal velferdsstaten grunnlovsfestes?» Der står det bl. a.:

«Riktignok binder denne plakaten ikke staten juridisk til noe og kan derfor virke uskadelig. Men opposisjonen svikter fatalt sine plikter mot både Grunnloven og sine velgere om den på et så spinkelt grunnlag går med på å forandre forfatningen. Det skal noe mere til enn at forandringen ikke skader. Likefrem lettsindig virker det når den åpent medgir at en slik prinsipiell erklæring ikke har sin naturlige plass i vår forfatning, men at man stemmer for den fordi enkelte av opposisjonsgruppene medlemmer tidligere har latt seg lokke med på den galeien.

Galt ville det være om man på dette vis belemret Grunnloven med et uskadelig fremmed element. Verre er det at den i sin politiske virkning kommer til å bli alt annet enn «uskadelig».

Lenger nede står det:

«I praksis vil erklæringen bli utnyttet og komme til å virke som en grunnlovsfesting av dagens velferdspolitikk og velferdsstaten. Man kan slåss om hva ordet «tilrettelegge betyr, men for den menige mann — og ganske særlig de arbeidsløse — vil betydningen være en ganske bestemt. Ingen trenger å være i tvil om det.»

Vel, jeg skal ikke si meget mer om denne sak. Jeg har prøvet å redegjøre for mitt standpunkt i komiteen. Jeg kan trygt si at det for meg har vært en vanskelig sak, fordi mitt hjerte og mine følelser er helt med i forslaget i dets innhold. Men min fornuft og forstand, så langt den rekker, er imot at det skal inn i Grunnloven. Jeg lar ellers ofte hjertet løpe av med meg når det gjelder mindre saker. Men når det gjelder den norske Grunnlov, så har jeg den respekt for Grunnlovens fornuftige innhold, at jeg må stemme mot forslaget.

Sundt: Den foregående taler begynte svært pent med å si at det i grunnen var feilaktig av ham når han i innstillingen brukte ordet «rettsplikt». Det var utmerket at taleren der beriktiget seg selv. For en enkelt lesning av det foreliggende forslag vil si enhver — selv den enkle jevne mann i samfunnet, som den foregående taler talte om — at det ikke er tale om noen rettsplikt hverken for samfunnet eller for den enkelte. Jeg vil for øvrig si — for å gjøre meg ferdig med det — at den talen som hr. Isachsen holdt, tror jeg er den mest reaksjonære tale jeg har hørt i de 10 år jeg har møtt på Stortinget. Jeg vil nevne at den foregående taler anvender prinsippene i Grunnloven, jfr. Grunnlovens § 112, mot prinsippet om full sysselsetting. Jeg vil nevne at den foregående taler skjelnet mellom jus og moral. Hvor loven begynner, hører moralen opp, mente han; mens vi i vår juridiske barneleardom har hørt at jus og moral består av to konsentriske sirkler, hvor moralen har den største radius.

Jeg vil også minne om at den foregående taler siterte en rekke avisartikler, hvor betegnelsen reaksjonær i høy grad passer, men som alle hadde det til felles at de omhandlet et forslag som ikke foreligger, og om hvilke jeg kan si at de stort sett er tøv. Jeg har, så vidt jeg forstår, presidentens kjennelse for at man ikke kan bruke det ord om en repre-

sentant, men det må formodentlig ikke være forment å kunne bruke det ord om aviser.

La oss nå se lite grann på utviklingen av almensatser i de respektive lands grunnlover. Vi har de første utgangspunkt i den amerikanske uavhengighetserklæring av 4. juli 1776, hvor de har meget smukke vendinger og hvor det bl. a. står:

«Vi holder disse som selvfølgelig sannheter:

At alle mennesker er skapt like, at alle av sin Skaper er utstyrt med visse uavhengelige rettigheter og at blant disse er liv, frihet og streben etter lykke.»

Som alle vil vite, har vi ikke i vår Grunnlov noen almensats om retten til streben etter lykke; den må vi skaffe oss selv.

Vi har videre den franske uavhengighetserklæring av 4. august 1789, som ikke har noe om rett og plikt til arbeid, men som allikevel var den som mest konkret brøt gjennom det tyranni, den terror og det autokrati som hadde hersket i det foregående århundre, og som i virkeligheten knesatte en rekke av de prinsipper som tilsikter rettsbeskyttelse for individene, og som fikk sitt uttrykk i vår Grunnlovs kap. E.

Det kan være moro å vite — jeg tror ikke det er mange her i salen som vet det — hvorledes Grunnlovens § 110 lød opprinnelig. Opprinnelig, altså i 1814, lød § 110:

«Norge beholder sin egen Bank og sit eget Penge- og Myntvæsen, hvilke Indretninger ved Lov bestemmes.»

Det som er skjedd nå, er faktisk at man har funnet en ledig plass for dette prinsipp som nå foreligger.

Hva er situasjonen hos oss etter krigen? Etter krigen — da var jo alt i oppløsning — hadde man fått respekt for Grunnlovens bestemmelser, men jeg vil ikke akkurat si at man var særlig sakkyndig hvor det gjelder Grunnlovens oppbygging — da fikk man følgende grunnsetning knesatt i Fellesprogrammet slik:

«Norge skal styres etter de demokratiske prinsipper som har fått sitt uttrykk i Eidsvollsgrunnloven og den videre utvikling av folkestyret inntil 1940. Ingen form for diktatur må tales.

De personlige og politiske rettigheter, som Grunnloven tilsier alle landets borgere, må være ukrenkelige, og det norske folk må atter kunne leve trygt under lovens hegn etter å ha gjennomgått okkupasjonstidas vold, terror og rettsfornektelser. Enhver skal fritt kunne si sin mening og arbeide for den, og ingen må med vold eller trusler øve tvang overfor andres meninger.»

Dette er, som man vil se, en susen av den franske erklæring av 1789. Og videre:

«Alle arbeidsføre skal ha rett og plikt til arbeid.

Vår gjenvunne frihet og selvstendighet hevdes og vernes.»

Det er dette om rett og plikt til arbeid som faktisk, kunne man si, gir rom for en tanke om et rettskrav fra individets side, hvor det gjelder rett til arbeid, og et rettskrav fra samfunnets side, hvor det gjelder plikt til arbeid. Dette kunne under andre forhold og til andre tider gi utgangspunkt for et hvilket som helst styre til å gjennomføre tvangssituasjoner, noe som har gjort at partiene stort sett ikke har kunnet føre en slik grunnsetning inn i Grunnloven.

Det er ingen som skarpere enn jeg i årenes løp har hevdet og hevder at man skal holde i akt og ære den oppbygging som Grunnloven fikk i 1814; men dens oppbygging i dag er slett ikke den samme som i 1814. Den er forandret mange ganger, ikke bare gjennom faktiske forandringer, men også gjennom rettspraksis. Jeg legger imidlertid avgjørende vekt på at slik som det foreliggende forslag er, forbyr det entreprenante jurister og dommere å gjøre resten av bestemmelsene i paragrafen til standardregler, til alminnelige rettsprinsipper, som kan fortolkes mer eller mindre etter behov. For det er sikker norsk statsrett i dag at de rettigheter som foreligger for enkelte borgere i en rekke paragrafer, i §§ 97, 105 osv., er rettigheter som den enkelte borger med loven i hånd — med den foregående talers uttrykk — kan kreves respektert av domstolene.

Man kan si at det er en dårlig begrunnelse å hevde at man ikke vil stemme mot dette forslag, fordi at selv om man mener at det er i strid med Grunnlovens konkrete oppbygging, så sier det ingen ting. Ja vel, jeg kan si det rett ut, at jeg kan gå med på dette forslag, fordi det i forhold til Grunnlovens oppbygging er en uskadelig bestemmelse. Men den kan likevel ha en heldig politisk virkning. Det er jo slik at det i hvert eneste partis program fra 1945 og til nå har stått dette at den hele politikk skal legges til rette for å skape full sysselsetting. Men alt har sin begrensning. Sakens ordfører var inne på det. Han nevnte at den fraksjon han tilhører, sier at man kan ikke i alle tilfelle garantere at det til enhver tid kan være full sesongbeskjeftigelse. Jeg kan gå videre: Man kan ikke garantere at situasjonen ikke kan bli den at samfunnets ramme blir sprengt, så staten må gå til drastiske tiltak. Ingen vet det. Ingen vil det, men ingen kan bestride at en slik mulighet kan inntreffe. Situasjonen blir, etter en vedtagelse av § 110 i den foreliggende form, i virkeligheten den samme som nå. Det skapes ingen

ny forfatningsmessig tilstand. Staten kan i dag vedta akkurat de samme lovregler som den kan hvis § 110 blir vedtatt.

Det finnes etter min oppfatning ikke noe rettsgrunnlag for det som den foregående taler siterte fra en avis, at velferdsstaten skal grunnlovfestes. Nå, på en måte vil jeg si at en velferdsstat i størst mulig frihet er vel kanskje det som alle sukker etter, lengter etter og stiler mot. Men det er iallfall sikkert at etter vedtakelse av § 110 vil det i fremtiden være velgerne, da som nå, som avgjør om et politisk parti har tilrettelagt sitt politiske program slik at den størst mulige sysselsetting blir opprettholdt. Jeg tror derfor — hvis man kan bruke et slikt uttrykk i forhold til det parti den foregående taler tilhører — at han i høy grad malte fanden på veggen.

Jeg vil gjerne si at når jeg kan stemme for, eller rettere sagt når jeg ikke stemmer mot dette forslag, gjør jeg det fordi det representerer et edelt prinsipp som vi alle er enige om, fordi det ikke var noen tilfeldigheter ved det som skjedde i 1952 — det var ansvarlige folk fra alle partier, og litt politisk moral må man også ha — og fordi jeg ikke kan innse at det skader at jeg går med på det. Hadde jeg vært av den oppfatning at det påføres Grunnloven den ringeste molest i dens oppbygging, og at det ble påført staten den ringeste rettsforpliktelse som ikke ligger i saken selv, ville jeg stemme mot forslaget.

Men jeg vil også gjerne si at fremsettelse av grunnlovsforslag av denne art bør ikke bli noen vane. Jeg tror i det hele tatt at stortingsmennene skal tenke seg lite grann om både før de kausjonerer for grunnlovsforslag, og før de fremsetter dem. Det er enkelt nok å fremsette grunnlovsforslag som ser pene ut i kanten; men når man behandler dem i komiteen, må man gå tilbake til 1814, man må følge den historiske utvikling, og så må man se hvorledes de passer inn. Litt større alvor ved fremsettelse av grunnlovsforslag vil skape økt respekt for Grunnloven, og det vil spare Stortinget for meget unødig arbeid.

Harald Tørp: Det virker unektelig noe eien-dommelig når man leser den foreliggende innstilling og ser at en sterk fraksjon i komiteen i sine premisser nærmest kan sies å gå imot det foreliggende grunnlovsforslag, men i sin konklusjon går inn for det. Jeg skal ikke bebreide fraksjonen det, for jeg tilhører selv fraksjonen. Jeg har næret alvorlige betenkeligheter ved å gi dette som kalles en programerklæring, plass i Grunnloven. Komiteen kaller jo denne paragrafen for en programerklæring, som den sier har fått tilslutning av alle politiske partier gjennom deres valgløfter.

For så vidt kan man si at denne paragrafen fremstiller seg som en slags fellesnevner for partienes programmer når det gjelder den spesielle posten om full sysselsetting.

Jeg er enig i det som hr. Sundt sa, at det ikke ville være heldig om man fortsatte på denne vei. Man bør helst stoppe med denne § 110. Ellers er jo forholdet det at det er 9 paragrafer i Grunnloven, som står der som opphevede, som står tilbake bare med sine paragrafer, men ellers er innbydende tomme. Jeg tror det ville være en farlig vei for oss å slå inn på, om vi skulle fylle også disse paragrafene med et lignende innhold. Da tror jeg at Grunnloven i løpet av forholdsvis kort tid ville komme til helt å tape sin karakter.

Når jeg på tross av mine betenkeligheter i dag vil stemme for paragrafen, så er det fordi jeg synes det ligger en god vilje i den. Mer enn en god vilje kan ikke paragrafen gi uttrykk for, for den er jo ikke rettslig bindende. For så vidt har min komitekollega hr. Isachsen vært på villspor når han anførte mot paragrafen at staten ikke på dette område burde ta på seg noen rettsplikt. Nå, i sitt innlegg her forandret hr. Isachsen dette derhen at han var selvsagt på det rene med at staten ikke tok på seg noen rettsplikt, men han henviste til mannen i gaten, som ville ha den oppfatning. Jeg tror da det kan være nødvendig fra denne plass og fra flest mulig hold å understreke at selvsagt tar ikke staten på seg noen som helst rettsforpliktelse ved denne paragraf. En arbeidssøkende vil ikke under henvisning til denne paragraf ha noe rettskrav på å få arbeid. Men viljen til å gi ham det bør ikke underkjennes, den bør tvertimot høyt vurderes, og for så vidt har jeg intet imot at den finner sitt spesielle uttrykk i Grunnloven.

Når jeg stemmer for paragrafen, er det også fordi den gruppe jeg tilhører, i forrige periode gikk inn for paragrafen, medvirket til dens utformning og var med å fremsette forslaget om den. Nå kan man naturligvis si at likeså litt som det ene storting binder et etterfølgende, likeså litt kan en partigruppe binde en etterfølgende partigruppe; det er selvsagt. Men det må da være en viss sammenheng i tingene, det må være en viss linje og en viss kontinuitet i arbeidet iallfall fra periode til periode hvis ikke det politiske liv skal gli ut i en ufruktbar spredt fektning. Det er på disse premisser jeg i dag vil stemme for denne § 110.

Strand Johansen: Jeg finner at den foreliggende innstilling er høyst utilfredsstillende. Jeg kan under ingen omstendigheter innse at forslaget, som det heter i innstillingen,

«hever partienes programløfter opp på et høyere plan og gjør dem til samfunnets bindende tilsagn til sine borgere».

Det som det var tale om i Fellesprogrammet, og som vi fikk hørt sitert her i dag, var retten til arbeid. Men den foreliggende innstilling inneholder ingen ting om denne retten. Den taler bare om at staten skal legge forholdene til rette for at ethvert arbeidsdyktig menneske kan skaffe seg utkomme ved sitt arbeid. Det er noe ganske annet enn det som det var tale om i Fellesprogrammet, og som var alles krav da krigen sluttet, nemlig kravet om å grunnfeste prinsippet om alle borgeres rett til arbeid. Det er da også understreket av en rekke talere som er for den foreliggende innstilling, at det ikke her er tale om å grunnlovfeste retten til arbeid. I virkeligheten inneholder heller ikke innstillingen noe som helst bindende tilsagn fra statens side. Det foreligger imidlertid slike forslag om å grunnlovfeste retten til arbeid, for eksempel det forslag som er lagt fram av Jørgen Vogt og som lyder slik:

«Ethvert arbeidsdygtig Menneske har Ret til Arbeide, til gode og rimelige Løns- og Arbeidsvilkaar og Ret til forsvarlig Trygd mod Arbeidsløshed. Enhver har Ret til like Løn for likt Arbeide.»

Begrunnelsen for dette forslag er kort følgende:

«Retten til arbeid er i dag alment anerkjent som en menneskerett. Forslaget tilsikter ved å grunnlovfeste denne retten å gi de enkelte mennesker en reell rettighet. Grunnlovsbestemmelsen skal ikke bare være en «programerklæring», men forpliktende for samfunnet overfor de enkelte mennesker.

Det samme gjelder retten til lik lønn for likt arbeid.»

Forslaget som jeg her siterte, lovfester først retten til arbeid, men da det samfunnssystem vi nå har, ikke kan gi noen reelle garantier for at denne retten kan realiseres helt ut, tar også forslaget hensyn til det, og innfører ordene: «og Ret til forsvarlig Trygd mod Arbeidsløshed». Forslaget tar nettopp hensyn til det som en rekke av talerne her har pekt på som en innvending mot forslaget om å lovfeste retten til arbeid — at det nåværende samfunn ikke kan gi en full garanti for at denne rett skal bli en virkelighet — ved å innta bestemmelsen «og Ret til forsvarlig Trygd mod Arbeidsløshed».

Forslaget fastslår også at prinsippet om like lønn for likt arbeid blir gjort til lov. Dette prinsipp, som arbeiderbevegelsen har kjempet for i årtier, er også i samsvar med De Forente Nasjoners pakt og med FN's erklæring om menneskerettighetene, og imøte-

kommer således også et krav som er fremsatt i andre grunnlovsforslag til ny tekst for § 110.

Jeg tillater meg derfor å ta opp det forslag som er fremsatt av hr. Vogt, og foreslår:

Grunnlovens § 110 skal heretter lyde:

«Ethvert arbeidsdygtig Menneske har Ret til Arbeide, til gode og rimelige Løns- og Arbeidsvilkaar og Ret til forsvarlig Trygd mod Arbeidsløshed.

Enhver har Ret til like Løn for likt Arbeide.»

Johan Wiik hadde her inntatt presidentplassen.

Hareide: Det parti eg representerer, går i sin politikk inn for full sysselsetjing — sjølv-sagt. Vi har det med i vårt program, og vi har det serleg sterkt streka under der. Representanten Isachsen refererte det som står i vårt program om det punktet. Og i alle saker som har vori oppe i Stortinget der spørsmål som gjeld sysselsetjinga har vori framme til debatt, har vi alltid stelt oss positive til spørsmålet, for di vårt grunnsyn er positivt når det gjeld å sjå nytta til alle sider av at heile folket har lønsamt arbeid og levelege kår. Eg vil gjerne på partiet sine vegner få presisert dette så godt eg kan. Vi vil gjerne slå dette vårt syn så fast som råd er.

Alle vil sikkert skjønna at det er ikkje politikk frå vår side når vår representant i nemnda våga åleine å gå imot grunnlovfesting av dette nye framlegget. I det politiske liv kan nok det parti som tek ei slik stode til eit såpass ømtolug spørsmål som dette er, rekna med at det blir mistydd politisk. Dei som har interesse av det og har vilje til det, kan bruka det mot oss. Same kor sterkt vi no i debatten presiserer at når det gjeld spørsmålet full sysselsetjing, så meiner vi å gå like langt i vårt syn på nytta av det og arbeidet fram mot det som nokon annan. Dei som vil bruka det i politisk formål, vil koma til å peika på at vårt parti var det einaste parti som gjennom sin representant i nemnda gjekk imot. Dermed veit vi at alt er sagt utover, og det er då klårt til bruk og misbruk for den som vil.

Vi er klare over dette, og vi må òg ta konsekvensane av det, om nokon vil nytta seg av vår stode til denne saka. Sume aviser, som vi har høyrte, har alt vori fram på mot oss, men vi har her i dag òg høyrte om fleire aviser som ikkje høyrer vårt parti til, men som går med oss og stør nokså sterkt vårt syn på spørsmålet, så vi har nokre argument på vår side òg, om vi ville nytta oss av aviser, som det har vori peika på tidlegare.

Men eg vil gjerne på nytt få slå fast vårt grunnsyn: Vi er samde i dei ålmenne syns-

måtane nemnda har i spørsmålet, både når det gjeld den eine og den andre fraksjonen i nemnda, men vi finn ikkje at det er rett å ta inn i Grunnlova slike føresegner, for det må vera ei uskriven lov og ei soleklår plikt for dei som har og får statsmakta i landet, å leggja tilhøva så til rettes at alle som vil arbeida, skal kunna få arbeid. Dette må vera ei av dei aller viktigaste oppgåvene og eit av hovudpunkta i heile vårt politiske liv. Men når ingen av dei politiske partia meiner at det som det er gjort framlegg om, gjev nokon grunnlovfest rett til arbeid, er det vår meining at noko som er så laust og uvisst som dette, ikkje høyrer heime i Grunnlova. Det er betre, meiner vi, at det ikkje står der. Det kan bli mistydd, slik som det står, av dei det gjeld. Grunnlova med stor G skal hanga høgt, og føresegnene som er lagde inn i Grunnlova, må vera så klare at dei det gjeld, veit kva dei har å halda seg til. Lat oss ikkje i praksis setja ned krava til det som folk ventar av Grunnlova. Det er det vi meiner ein gjer, når ein argumenterer med at det er ingen skade at denne føresegna står der. Ein bør setja Grunnlova høgare enn til slik bruk.

«I dette klare system er det i og for seg ingen plass for almentsatser av selvfølgelig natur,»

seier herrane Bøyum, Hellesø-Knutsen, Sundt, Harald Torp og Vatnaland. Det er verkeleg godt sagt, og det set Grunnlova i det rette ljøs. Men at dei same herrar ikkje tek konsekvensane av dette synet, er nokså uskjøneleg, synest eg. Ein bør då ikkje kjenna seg bunden av kollegaer og gode vener frå fortida på ein slik måte at ein går rakt imot sitt eige syn, som altså for desse herrar er — for å sitera på nytt:

«at prinsipklæringer av den art som inneheldes i forslaget til en ny § 110, ikke har sin naturlige plass i Grunnloven,» osv.

Det er vel ikkje så rart at aviser som høyrer til dei ymse parti, tek fatt i og kritiserer konklusjonen til desse herrar etter det syn og det standpunkt denne fraksjonen tek til sjølve spørsmålet og saka i det heile. Det orsakar sjølv sagt litt at ein får inntrykk av at fraksjonen går inn for dette med dårleg samvit. Ein les i grunnen det dårlege samvitet ikkje berre mellom linene, men tolleg sterkt på linene.

Ikkje eingong arbeidartiffraksjonen ser på denne føresegna som ein juridisk rett til arbeid. Dei ser føresegna slik at ho skal

«understreke at utgangspunktet og grunnlaget for næringspolitikken og den økonomiske politikken må være full sysselsetting så langt det er mulig å komme, — eg siterer her etter tilrådinga.

Vi er fullt samde i ei slik fråsegn som denne. Men vi synest nok at Grunnlova bør plaserast høgre enn å nyttast til å «understreke» ei fråsegn eller ein viss ting. Dette bør ikkje bli nokon vane, sa nettopp hr. Sundt i sitt innlegg. Ja ja, eg synest det er svært uklårt frå begge desse fraksjonane og frå alle dei som går inn for å grunnlovfesta dette, når det heng så laust og kjennest så usikkert og svivande som ein har inntrykk av her. Eg synest nok at både den eine og den andre fraksjonen står serleg veikt når det krev grunnlovfest ei så laus føresegn som denne.

Det er vel ikkje naudsynleg med fleire ord her. Det går klårt fram av tilrådinga korleis dei einskilde ser på dette, så eg skal ikkje nytta meir tid. Vi har fått sagt vår meining, og vi vil gå inn for henne. Eg torer ikkje påstå at alle i vårt parti vil gå imot grunnlovsframlegget. Men etter som eg skjønar, er det i alle fall storparten av partiet som er samde i det som vår representant, hr. Isachsen, har gått inn for, på dei premissar som eg her har freista å leggja fram.

Røiseland: Det er rett at dette nye framlegget glid ikkje organisk inn i systemet for oppbygginga av Grunnlova, og det er ei innvending mot det. Eg vedgår at det er ei nokså sterk innvending, for på sett og vis skal ein vera noko varsam på det punktet. Men vi skal då på den andre sida heller ikkje gløyma at Grunnlova er 140 år, og det har hendt visse ting sidan Grunnlova blei skriven. Og det er vel i og for seg ikkje så underleg at vi i dag blir meir eller mindre nøydd til å ta inn paragrafar i Grunnlova og gå til utformingar som ikkje er heilt i samsvar med det systemet som Grunnlova er bygd opp etter.

Det er tala om ånda i Grunnlova, og eg meiner at ånda i Grunnlova må vera nokså avgjerande for vurderinga her. Hr. Isachsen nemnde også ånda i Grunnlova, og han meinte, så vidt eg forstod, at den skulle vera ei hindring for gjennomføringa av dette brigdet, og han meinte at dette brigdet kom i strid med prinsippet i Grunnlova. No vel, dette er ei vurderingssak, eg er merksam på det. Men eg vil likevel ha sagt at eg er blodig usamd i hr. Isachsen si vurdering av ånda i Grunnlova på dette punktet. Grunnlova tek med dei menneskerettane som var aktuelle den gongen Grunnlova blei skriven, og den gongen var spørsmålet om full sysselsetjing ikkje aktuelt i det politiske ordskiftet, det har komi til seinare. Men i dag må vel dei fleste vedgå at kravet om å få arbeid og retten til å få arbeid, det er ein menneskerett. Visst er det viktig til dømes at vi har rett til å seia det vi meiner, men vi må då likevel vedgå, at dersom

vi ikkje kan ha rett til å skaffa oss arbeid, dersom vi skal risikera å bli arbeidslause, blir vi likevel i stor mon sette utanfor, og så kan ein diskutera kva som er det viktigaste, retten til arbeid eller retten til fri agitasjon.

Men har då likevel dette grunnlovsbrigdet i røynda noko å seia? Er det då ikkje rett og slett ei programfråsegn utan noko verd? Det er klart at det gjev ikkje nokon juridisk rett til den einskilde borgaren. Vi må vel også gå ut frå at det blir ikkje så heilt lett å få sett eit riksstyre under riksrett eller gjera eit riksstyre konstitusjonelt ansvarleg for handlingar på det punktet. For endå om ein er samd i prinsippet om full sysselsetjing, så kan ein diskutera vegane fram, og ein kan diskutera kva som er det mest føremålstenlege når ein ser det på noko lengre sikt. Det kan det bli høve til å diskutera. Men det som eg meiner likevel er den avgjerande føremonen med dette brigdet, det er det som hr. Sundt var inne på då han sa, at politisk kan det ha verd. Det er nettopp det. Vi får fastslått i sjølve Grunnlova kva målsetjinga skal vera for den økonomiske politikken, i alle fall ei side av målsetjinga. Då kan det ikkje lenger bli nokon diskusjon om målsetjinga, og ikkje berre det, det kan heller ikkje bli nokon diskusjon om pliktene her for staten. Det kan bli diskusjon om vegane, det kan bli diskusjon om midla, ja vel, men det kan ikkje bli diskusjon om målsetjinga, ikkje diskusjon om pliktene for staten. Og det er det eg meiner er ein så stor føremon at det er forsvarleg å ta dette brigde inn i Grunnlova endå om det ikkje organisk glid inn i systemet for oppbygginga. Eg trur òg at vi skal rekna med, at kjem dette brigdet inn i Grunnlova, så vil veljarane også lettare reagera andsynes eit riksstyre som her ikkje er på vakt og som her ikkje gjer si plikt.

Det er tala om velferdsstaten i samband med dette. Det blir ikkje så sjeldan tala om velferdsstaten, kanskje ikkje fyrst og fremst frå denne talarstolen, men ute i pressa og ute mellom folket. Eg skjønar ikkje, at det blir tala hånleg om velferdsstaten. Kva er då velferdsstaten? Velferdsstaten meiner då ikkje at staten skal prøva å einsretta alt og alle, og få alle borgarane til å tenkja eins og stella seg likt. Det er da ikkje det. Velferdsstaten er ein freistnad på gjennom den sosiale og økonomiske politikken å skapa noko tryggare kår. Og det må det då vera rett å gjera. Det må då vera eit utslag av solidaritet. Og det er vel den det no er spørsmål om å grunnlovfesta. Velferdsstaten må då vera eit utslag av, skal vi seia så stort eit ord som brorskaps-tanken. Det blir sagt, at trass i velferdsstaten er folk i dag slett ikkje meir lukkelege enn før. Det er sikkert rett det. Men det er vel

heller ikkje på grunn av velferdsstaten — det er vel trass i velferdsstaten.

Det blir også sagt at vi gjev dei økonomiske spørsmåla for stor prioritet, vi er for materialistiske i synet vårt og også i politikken vår. Dei etiske krava skulle ha større plass. Eg er heilt samd i det, men eg meiner at det stengjer då ikkje for at ein skal ta det alvorleg med dei sosiale og økonomiske spørsmåla. Velferdsstaten har nok sine skuggesider, men kva gode ting er det som ikkje kan misbrukast i nokon mon? Eg meiner at ein ikkje skal snakka hånleg om velferdsstaten, og eg synest ikkje det er rett i samband med denne saka å trekkja det momentet inn. Det som vi prøver å gjera ved det grunnlovframlegget som ligg føre her, det er å grunnlovfesta solidariteten på det sosiale og økonomiske omkvervet, og det meiner eg er rett, det meiner eg er viktig.

Bondevik: Mindretalet, opposisjonspartia, sa i 1952 i tilrådinga om ny § 110 i Grunnlova:

«Disse medlemmer av komiteen er helt enig i at det moderne samfunn må se det som sin aller viktigste oppgave å føre en slik politikk at arbeidsløse unngås. De ville heller ikke være uvillige til å gi plass i Grunnloven for en høytidelig erklæring om en sådan grunnsetning for samfunnets oppgaver, hvis der hadde foreligget et forslag som tydelig ga uttrykk for at det var en programerklæring og ikke en juridisk bindende rett og plikt.»

Ordlaget «ikke uvillig» viser vel klart at mindretalet hadde liten hug på nokon grunnlovsparagraf i det heile om denne saka. Og så kjem noko som ein skal leggja merke til etter mitt skjøn:

«Noe helt annet er det å sette en bestemmelse om rett og plikt til arbeid inn i avsnitt E i Grunnloven, som omhandler statsorganenes myndighet og individenes rettigheter og forpliktelser overfor staten. De bestemmelser som for øvrig hører under dette avsnitt, inneholder virkelige rettsregler som individene kan gjøre bruk av ved domstolene, også overfor lovgivningsmakten.»

Etter dette må ein ha lov til å tru at mindretalet, Bondepartiet, Høire, Kristeleg Folkeparti og Venstre, ikkje lett vil kunna gått med på ei plasering av denne ideen i § 110. Men representantane for Bondepartiet, Høire og Venstre vil gå med på dette i dag. Dei må difor sjå bort frå dei alvorlege grunnane imot som dei same partia hadde i 1952.

Nemndfleirtalet i 1952 slo fast at paragrafen var ei programfråsegn. Man jamvel om det ikkje «stifter rett og plikt for det enkelte individ», som det heiter, så vil det likevel

«gi staten en moralsk forpliktelse til å føre en økonomisk og sosial politikk som tar sikte på å unngå arbeidsløshet.»

Same synet hadde mindretallet som gjekk imot framlegget. Det var såleis ikkje nokon skilnad i realiteten. Og her er det heller ikkje nokon skilnad i dag. Det vil eg ha slått fast så sterkt som berre mogleg.

Den grunnlovsparagrafen som ein drøfte i 1952, hadde to sider. Det var spørsmål både om rett og plikt, dvs. at framlegget slo til både sider, mot staten og mot individet. M. a. hr. Røiseland la stor vekt på retten til fritt å velja arbeid. Han ottast den gongen at plikt til arbeid kunne misbrukast av styremaktene til tvangsdirigering. Han nemnde at alle har moralsk plikt til arbeid, men å setja denne moralske plikta inn i Grunnlova, var vanskelegare, hevda han. Så la hr. Røiseland til:

«Vi veit at vi også har mange andre moralske plikter, dei vert ikkje nemnde i Grunnlova.»

Det same kan ein seia om moralske rettar for individet. Dei står heller ikkje alltid i Grunnlova, men det er nett ein moralsk rett som no skal inn i den same Grunnlova etter fleirtalsframlegget. Det sa m. a. òg fleirtallet heilt klårt i 1952. Representanten Lavik var under debatten sterkt inne på dei to sidene:

«Om me vedtek grunnlovsparagrafen, vil han hjelpa både desse — staten og individet — fram til ein betre moral.»

Nemndfleirtallet såg det på samme måten, det var:

«en tilkjennegivelse av en tosidig moralsk forpliktelse som har slått igjennom så vel i vårt land som på det internasjonale plan.»

Kvar har det så vorte av dette tosidige? Det er lite truleg at paragrafen i den forma han no har fått, vil skapa ei sterkare moralsk overtyding og ei sterkare politisk ansvarskjensle hjå staten. Eg siterer på nytt hr. Lavik:

«Eg har vanskeleg for å tru at staten vert sett i stand til å føra ein betre sosialpolitikk, ein betre økonomipolitikk og ein betre arbeidspolitikk med ein ny paragraf i Grunnlovi, enn det han gjer utan ein slik paragraf.»

Eg har det same synet — også i dag. Men hr. Lavik ville den gongen ha gått med på framlegget dersom det berre var ei høgtideleg programfråsegn.

Mindretallet ottast i 1952 at dersom ein ved grunnlovsbrigde påla individida plikt til arbeid, kunne dette i ein gjeven situasjon føra med seg konsekvensar som ein ikkje var klår over; men paragrafen la den gongen stor vekt på denne sida. Og det vart uttrykt slik at han la på individida

«en tilsvarende forpliktelse til innenfor de tilstedeværende muligheter å sette evner og krefter inn i samfunnsgagnlig arbeid.»

Kvar har det vorte av denne tankegangen i det nye framlegget? Han har falle heilt ut. Den formuleringa som ein hadde på dette punktet i 1952, kunne mistydst, det er eg klår over, og mange drog dette fram i debatten. Men det undrar meg kvifor ein ikkje har gjort ein freistnad på å finna ei betre formulering for å få den balansen som eg meiner er naudsynleg i dette tilfelle, den balansen at det skal vera både rett og plikt.

Paal Berg hevdar at det ikkje kan bli spørsmål om nokon juridisk rett, og det er eg heilt samd i. Om dette seier fleirtallet i Innst. S. nr. 373 for 1952:

«Grensen for den enkeltes rett må til enhver tid settes til det som staten evner og makter.»

Altså, akkurat den same argumentasjonen som hr. Isachsen har komi med i dag. Justisdepartementet var inne på akkurat det same. Eg siterer frå den fyrste tilrådinga:

«I hvilken utstrekning og på hvilken måte paragrafen skal gjennomføres i praksis, må til enhver tid være avhengig av statsmyndighetenes bestemmelse. Den foreslåtte grunnlovsparagrafen får derfor karakteren av en programmerklæring.»

På dette punktet meiner eg det ikkje bør vera nokon tvil lenger, sidan — så vidt eg skjønar — heile Stortinget er samd om det.

Når eg likevel har vanskeleg for å røysta for denne paragrafen, er det m. a. fordi eg synest det er rett å ta konsekvensen av det synet som mindretallet hevdar. Det seier at

«prinsippklæringer av den art som inneholdes i forslaget til en ny § 110, ikke har sin naturlige plass i Grunnloven slik denne er bygget opp som et logisk og konkret hele med bestemte og fast utformede bestemmelser om statens styre. I dette klare system er det i og for seg ingen plass for almen-satser av selvfølgelig natur.»

Klårare kan det etter mitt skjønn ikkje seiast, men då meiner eg at det også er naturleg at ein tek fylgjene av eit slikt syn.

Det framlegget som ligg føre i dag, er eit heilt anna enn det som Stortinget drøfte i 1952. Hovudskilnaden ligg mellom anna i det at balansen mellom rett og plikt er borte. Det er ikkje nok for brigde av ein paragraf i Grunnlova at det ikkje vil skada. Både hr. Sundt og hr. Harald Torp var inne på dette, og så langt som eg kunne fylgja dei i grunn-gjevinga deira, hevda dei at når ikkje paragrafen skadde, kunne han koma inn i Grunnlova. Men dei kom med den åtvaringa at ein bør ikkje halda fram i same leia. Det skulle tyda på at det er med noko dårleg samvit at dei går inn for dette brigdet i dag. Eit grunnlovsbrigde må etter mitt skjønn føra noko

positivt inn i Grunnlova, elles har det ingen rett der.

Til slutt vil eg slå fast at mitt parti i alle situasjonar har gått inn for full sysselsetjing og rett til arbeid for alle. Det viser alle dei fråsegnene som partiet har gjevi i tilrådingar som gjeld statsbudsjett og nasjonalbudsjett — og alle røystingar i samband med slike spørsmål. Me vil òg fylgja ein slik politikk heretter. Programmet vårt forpliktar i så måte, og den plikta vil både eg og dei andre ta inn over oss med all si tyngd. Retten til arbeid for alle godkjenner me fullt ut som noko samfunnet må vera med på, noko som samfunnet må gå inn for med all styrke i alle situasjonar.

Haugland: I en så viktig sak som denne hadde jeg gjerne sett at komiteinnstillingen hadde hatt blant annet en sammenligning med andre lands rett på dette område. Statsråd Kai Knudsen sa under debatten i 1952 at i samtlige de stater som vi kjenner til, er det tilsvarende bestemmelser. Det er nok litt stridt sagt, men i moderne forfatninger, i nyere forfatninger, finner en som regel en bestemmelse som svarer omtrent til den som foreslås her i dag. Det finner en i den danske forfatningen av i fjor, i den danske grunnlovs § 75, en finner en tilsvarende bestemmelse i Bonn-forfatningen, en finner i den franske og i den italienske forfatning bestemmelser som omtrent svarer til § 110, som er foreslått her.

Det er etter min oppfatning et viktig direktiv som her foreslås tatt inn i Grunnloven. Den påstand som en finner i innstillingen fra en bestemt fraksjon, om at framlegget står i dårlig samklang med Grunnlovens regler for øvrig, er ikke noen særlig riktig påstand. Det er en misforståelse å tro at Grunnloven er en samling av konkrete, fast utformede regler. Få eller praktisk talt ingen forfatninger, heller ikke den norske, er bygget på en slik oppskrift. Vi har faktisk en rekke bestemmelser fra før som i det vesentlige er prinsipp- og programerklæringer, til og med en så fast regel som Grunnlovens § 97, forbudet mot å gi lover tilbakevirkning, er, særlig etter den tolking som professor Knoph har gitt denne regelen, mer en rettesnor enn en håndfast maksime. Dette gjelder på sivilrettens område. Regelen gir uttrykk for et rettferdskrav, som det er uttrykt blant andre av professor Andenæs, og det samme vil være tilfellet med det nye framlegget til § 110. Grunnlovens § 97 tar blant annet etter Knophs tolking bare sikte på en urettferdig, utilbørlig eller hensynsløs tilbakevirkning. Bestemmelsen er blitt faktisk det en kaller en rettslig standard.

Også i den alminnelige lovgivning har en i

de siste år fått stadig flere slike standardbestemmelser, — jeg nevner i fleng husleielovens § 38, den tidligere trustlovens § 13 osv. Og det har gått en rød tråd gjennom jussen i dette århundre: det er tendensen til å skape mer generelle, mer elastiske og jeg kan gjerne si mer programmatiske rettsregler. Det er de rettslige standarders århundre. Motsetningen er de detaljerte, konkrete og ofte kasuistiske regler, som så lett blir utilstrekkelige, som så lett blir ufullkomne i det moderne samfunn, med de varierte interessekollisjoner som dette samfunnet skaper.

Den regelen som her er foreslått, er i pakt med den generelle tendensen i vår lovgivning og i pakt med den utvikling som er gått gjennom de fleste moderne rettssamfunn i det siste.

Jeg sa at Grunnloven for øvrig har en rekke andre bestemmelser til vern om frihet, likhet, rettsikkerhet og humanitet. F.eks. har Grunnlovens § 101 den bestemmelse at

«nye og bestandige Indskrænkninger i Næringsfriheden bør ikke tilstedes Nogen for Fremtiden.»

Vi har Grunnlovens § 95 om at dispensasjoner ikke bør gis, vi har § 109 om verneplikt, vi har slike foreldede bestemmelser som § 108 om at det ikke bør opprettes «Grevskaber» osv.

Det skaper etter min oppfatning ingen lovteknisk disharmoni å vedta det framlegget som foreligger i dag. Det er i pakt med de beste tradisjoner i vår forfatning, og det er i pakt med de beste tendenser i vår sosialpolitikk. Det står som en evig flekk på vår politiske historie at vi i dette uferdige landet for ca. 20 år siden måtte henvise hundretusener til arbeidsledighet. Det er et nokså dystert 20 års-jubileum som vi kan feire omkring denne tiden. Det som foreslås her, er et direktiv til statsmaktene om å styre landet slik at det kan tilvises arbeid til samfunnets arbeidsføre og arbeidsvillige medlemmer. Og det skal være arbeid som gir et rimelig økonomisk eksistensgrunnlag for vedkommende arbeidstaker og huslyden hans. Det ligger der i uttrykket at vedkommende skal kunne skaffe seg utkomme ved sitt arbeid.

Det tales her ustanselig om at systematikken i Grunnloven skulle være en hindring for å vedta dette framlegget. Det er et uhyre svakt argument etter min oppfatning. Dersom denne regelen er en god og riktig regel, bør den kunne vedtas uten noen bekymring for Grunnlovens systematikk.

Det ble av representanten Isachsen vist til Grunnlovens ånd — Grunnlovens § 112. Jeg vil gjerne ha slått fast at ingen grunnlovsgiver

1954. 16. november. — Forslag til ny § 110 i Grunnloven.

(Haugland)

i verden kan bestemme at en grunnlov skal være uforanderlig. Samtlige de statsrettslærde som har behandlet Grunnlovens § 112 og talen om Grunnlovens ånd og grunnprinsipper, er enig om at bestemmelsen der ikke er noen hindring for å ta inn nye regler og forandre eldre bestemmelser i Grunnloven.

Når det er tale om tolkningen for øvrig av det framlegget som ligger fore i dag, vil jeg gjerne ha poengtert at etter min oppfatning er ikke denne regelen fullt så innholdsløs som enkelte vil gjøre den til. Den er et direktiv til statsmaktene, og teoretisk kan det etter min oppfatning tenkes at en regjering kunne føre en så negativ politikk når det gjaldt arbeidsledighetsproblemer, at det kunne bli tale om ansvar. Selvfølgelig er det kanskje et nokså tenkt og nokså teoretisk tilfelle, men å gjøre bestemmelsen så innholdsløs og faktisk så unødvendig som enkelte talere, og blant dem representanten Harald Torp, gjør, — mot det synet vil jeg på denne måten ha gardert meg.

Det er sagt i innstillingen at plikten til arbeid er tilstrekkelig slått fast i gjeldende lov, og det er vist til løsgjengerloven. Denne påstanden kan muligens diskuteres. Når en ser på rettspraksis i håndhevingen av den arbeidsplikt som løsgjengerloven instituerer, og når en ser på andre lover som instituerer arbeidsplikt, bl.a. når det gjelder underholdsplikter etter barnelovene, for bare å ta et tilfeldig eksempel, så kan nok spørsmålet diskuteres. Men jeg er enig i at dette med plikten iallfall ikke i dag bør tas inn i Grunnloven.

Til slutt vil jeg gjerne bare ha sagt et par ord om likelønnsprinsippet for kvinner og menn, som det har vært foreslått å ta inn en bestemmelse i Grunnloven om. Framlegget er vel faktisk i strid med tendensen i senere år, at slikt ikke bør lovfestes. Det er i seg sjøl uttrykk for et mindreverdigheitsstempel dersom kvinnene skal måtte ha lovbeskyttelse, og eventuelt grunnlovsbeskyttelse, for å oppnå jamstilling.

Jeg vil på det beste anbefale forslaget til ny § 110. Hr. Isachsens tanke om at vi bør vente 30—40 år til, karakteriserer seg sjøl. Jeg konstaterer at Kristelig Folkeparti av 1954 er noe forskjellig, ser det ut til, fra Kristelig Folkeparti av 1952, etter som bl.a. «Vårt Land» i 1952 sa at det skulle være ubetenkelig å grunnlovsfeste retten til arbeid, når vi bare holdt dette med plikten ute.

Seip: Jeg kan skjønne at de formelle betenkeligheter ved å ta inn en deklarasjon av denne art i Grunnloven, blir nevnt, når opp-

byggingen av vår Grunnlov er slik som faktisk tilfellet er. Men jeg er absolutt uenig i at man skal legge noen avgjørende vekt på dette hensynet, i en sak som har så sentral betydning for oss alle, uansett om vi er lønntakere eller ikke. Og skal man først prosedere på formelt grunnlag, må det jo være langt mer nærliggende å si at det nærmer seg temmelig langt grensen av det tillatelige å gå mot et forslag som alle fungerende gruppeførere og nestformenn satte fram foran siste valg, når man ikke klart har sagt fra foran valget at man var mot forslaget. Hverken hr. Isachsen eller hr. Hareide ville være bundet av sine tidligere kolleger. Hr. Bondevik gikk nesten enda lenger. Han påberopte seg nærmest hr. Lavik til inntekt for sitt standpunkt i dag om å stemme imot — riktignok refererte han at Lavik i Tinget hadde sagt at han «skulle vera med på å lovfesta ei programfråsegn». Da vil jeg minne om det som forelå den gang Lavik uttalte dette. Den gang var det spørsmål om å ta inn en bestemmelse om rett og plikt til arbeid. Det med plikten tok opposisjonens talere avstand fra, det gjorde hr. Lavik, det gjorde hr. Røiseland, det gjorde de andre opposisjonstalere som hadde ordet. Men da det så var tatt ut av forslaget og det ble spørsmål om å lovfeste retten til arbeid, gikk alle sammen med. To dager etter denne debatten i Tinget som hr. Bondevik refererte til, skrev hr. Lavik, som formann i Kristelig Folkepartis gruppe, og hr. Svarstad, som nestformann, under det grunnlovsforslag som partiet i dag øyensynlig enstemmig vil gå inn for å få forkastet.

Hr. Isachsen sa at det var ganske eiendommelig å fremme et grunnlovsforslag uten å an vise midlene til gjennomføringen. Tror hr. Isachsen at fedrene på Eidsvoll anviste midlene til å gjennomføre alle de grunnlovsparagrafer som ble stillet opp?

I og for seg kan det jo være greit at også de konklusjoner som «Farmand» og «Tønsberg Blad» står som eksponenter for, har sine talsmenn her i Stortinget, men jeg må likevel beklage at det er folk her i salen som ikke vil være med på å sette inn i vår grunnlov det som for de fleste her i dette land står som kanskje den viktigste menneskerett i et moderne samfunn. Er det mot Grunnlovens prinsipper og Grunnlovens ånd å grunnlovsfeste at det er statens plikt å legge vilkårene til rette for full sysselsetting, da har jeg, og jeg tror de fleste i denne sal med meg, misforstått Grunnlovens ånd ganske ettertrykkelig. Og at den moralske forpliktelse skulle oppheves delvis ved at tingen lovfestes, det er en form for

moralsk jus som jeg til denne dag ikke har hørt maken til.

Hr. Isachsens prosedyre, iallfall i innstillingen, er vel nærmest på formelt grunnlag, men hans innlegg i dag viser at han også går imot realiteten. Jeg er klar over at han gjerne ser at det er full sysselsetting, at han vil være med på tiltak for å søke å holde full sysselsetting; men han vil ikke være med å ta de fulle konsekvenser av det standpunkt, som de øvrige gjør ved å gå inn for denne paragraf. Det er dette som en må legge i hr. Isachsens merknad, etter den tolking som han selv kom med fra denne talerstol for halvannen time siden. Og når han taler om at han ikke vil gi noen rettsplikt på dette område, er det vel uttrykk for det samme, selv om han senere modifiserte den uttalelsen ved å si at om 30, 40 eller 50 år skulle han kanskje være med på en rettsplikt som øyensynlig også gikk ut over det som i dag blir satt inn i Grunnloven dersom flertallets forslag blir vedtatt.

Vi kan komme opp i situasjoner der det ikke er mulig å holde folk i arbeid, sa hr. Isachsen. Nå er det jo ganske klart, at den fulle sysselsetting kan man ikke definere som hundre prosent sysselsetting til enhver tid. Det vil alltid være en og annen som er på vei over fra en jobb til en annen. Og det er vel heller ikke det noen har tenkt seg med denne bestemmelsen, at man ikke skal ha en viss ubetydelig friksjons- eller overgangsarbeidsløshet som følge av skifte av jobb; det har iallfall aldri vært lagt ut på den måten, det prinsippet vi snakker om. Men hvis hr. Isachsen tenker på arbeidsløshet i betydningen massearbeidsløshet, da kan jeg vanskelig følge hans tankegang. Vel kan vi muligens tenke oss perioder under krig eller avsperring, hvor det er umulig for en kortere tid å holde storparten av befolkningen beskjeftiget. Det kan tenkes rene nødstilstander hvor alle alminnelige rettsprinsipper mer eller mindre blir gjort illusoriske. Men bortsett fra disse situasjonene vil det vel i temmelig stor grad være et spørsmål om hva vi er villige til å gjøre, hvor langt staten og samfunnet er villig til å gå. Det kan være spørsmål om å gå til valutakontroll, importregulering, store offentlige investeringer som må finansieres gjennom skattleggingen — altså for så vidt, om vi kommer ut i vanskelige økonomiske forhold, en fordeling av de byrder som følger av at vi har en dårlig utenriksbalanse, for eksempel.

Det har vært talt om etikk, og om etikkens stilling i velferdsstaten. Jeg trodde at den tanken å skaffe arbeid til alle, var det bærende etiske prinsipp i velferdsstaten, ved siden av prinsippet om at alle som ikke selv er i stand til å skaffe seg et utkomme ved

arbeid, skal skaffes sitt utkomme gjennom offentlig tiltak. Det som er realiteten i denne saken, det er om vi nå er villige til å gi den fulle sysselsetting, retten til arbeid, første prioritet i vår økonomiske politikk. Det er klart at en slik erklæring forplikter de politiske partiene, når den blir tatt inn i Grunnloven, selv om den ikke gir det enkelte menneske et rettskrav på staten i den forstand at man kan anlegge sak mot staten eller Regjeringen. For min del ville jeg ha foretrukket en sterkere tilslutning til prinsippet også hos det mindretall som mitt parti hører til. Jeg vil spesielt understreke dette etter å ha hørt hr. Torps innlegg, som jeg synes tenderte i retning av en ytterligere avsvemming av det som står i innstillingen.

Til hr. Hareide har jeg lyst til å si, at det er ikke bare den formelle konklusjon hos hr. Isachsen som jeg reagerer på, men i enda sterkere grad de premisser som kom til uttrykk fra denne talerstol. Og det forundrer meg storlig at disse talerne fra Kristelig Folkeparti som har vært så ivrige etter å sitere pressen her i dag, så ganske fullstendig har oversett sitt eget partis så vidt jeg vet eneste dagsorden, hovedorganet «Dagsavisa» i Trondheim, som har gått inn for det standpunkt som de to øvrige fraksjoner i Tinget i dag står som talsmenn for. Den har gått inn for å grunnlovsfeste den foreslåtte regel. Jeg har den respekt for Grunnlovens fornuftige innhold at jeg må stemme mot forslaget, sa hr. Isachsen. Det var en eiendommelig dom om et forslag som han helt fra begynnelsen av sitt innlegg prøvde å gi uttrykk for at han i prinsippet var enig i, hvis man da med «i prinsippet» mener det materielle innhold av det forslaget tok sikte på. Vi som stemmer for dette forslag, vi har den respekt både for våre programmer, for våre partiforpliktelser i denne saken og først og sist for det grunnleggende prinsipp at alle må få mulighet for å livnære seg med sitt eget arbeid så sant de er i stand til å arbeide. At vi ikke alltid kan leve fullt og hundre prosent opp til et mål eller et retningsgivende prinsipp, men undertiden må nøye oss med 95 eller 97 pst., fritar oss ikke for å gjøre vårt ytterste, og det fritar oss heller ikke for å manifestere denne plikt til å gjøre det som gjøres kan, så tydelig som overhodet mulig.

Hønsvald: Jeg er også nødt til å komme med et par bemerkninger til hr. Isachsens nokså overraskende innlegg i denne saken. Han spurte blant annet om staten kan garantere full beskjeftigelse gjennom en grunnlovsbestemmelse. Men som hr. Isachsen vet, foreligger det fra komiteen intet forslag om at staten skal garan-

tere full beskjefligelse. Det forelå heller ikke et slikt forslag i 1952. Men et mindretall i Stortinget mente at ordlyden av det forslaget som forelå fra Regjeringen, kunne tolkes slik. Derfor ble ordlyden endret for at det skulle være helt klart at det ikke forelå noen slik garanti. Stifterne av det parti hr. Isachsen tilhører, Nils Lavik og Hans Svarstad, to representanter som kanskje er hjertemennesker og følelsesbetonte, men hvis forstand det heller ikke er noe i veien med — det er altså ikke noe konfliktforhold mellom følelser og forstand hos dem — var med på å undertegne det forslaget som hr. Isachsen karakteriserte i så sterke ord, og hvis følger han malte i så svarte farger.

Jeg synes det var karakteristisk at han siterte den lange artikkel, såvidt jeg forsto i sin helhet, fra «Tønsberg Blad». De andre artiklene gjenga han bare i utdrag. Og jeg forsto ham slik at den oppfatning som «Tønsberg Blad» ga uttrykk for, det var hr. Isachsens oppfatning, idet han sa at han skulle sitere en del avisartikler som støttet hans oppfatning. Det snakkes i denne artikkelen, med henblikk på det foreliggende forslag, om at retten til arbeid er et slagord for allskens folkeforførere. Jeg vet ikke hvilke folkeforførere «Tønsberg Blad» sikter til. Muligens er det forslagsstillerne. De må iallfall føle seg truffet av bladets karakteristik.

Hr. Isachsen hadde også med seg en juridisk betenkning. En juridisk betenkning i et slikt spørsmål som dette har naturligvis sin store berettigelse, men en anonym betenkning er helt uten verdi. Jeg kan ikke huske noe tilfelle i de årene jeg har vært medlem av Stortinget, at en taler har påberopt seg en anonym autoritet til støtte for sitt standpunkt, og jeg tror ikke det vil komme til å foreligge særlig ofte heretter heller. Jeg noterte for øvrig at den anonyme juridiske betenkning går direkte mot den oppfatning hr. Isachsen ga uttrykk for når det gjelder lovens følger og statens forpliktelser.

Hans grunnlovstolkning har et par andre talere allerede omtalt, men jeg vil allikevel gjøre oppmerksom på at før proposisjonen av 1948 ble satt fram, var den forelagt for Justisdepartementet, hvis lovavdeling uttalte seg om statens forpliktelser og borgernes eventuelle rettigheter etter det grunnlovsforslag som da forelå. Lovavdelingen hevdet at forslaget ikke stiftet rett til arbeid for den enkelte, og ingen kunne møte opp ved domstolene og med loven i hånd kreve arbeid, som hr. Isachsen uttrykte det. Det var Lovavdelingens oppfatning av det forslag som da forelå. Det som foreligger i dag, er slik formet at all tvil på dette område er utelukket. Jeg viser også til at så kjente jurister som professor Andenæs og lagmann Bonne-

vie er forslagstillere til lignende erklæringer som den som nå foreligger. Utenrikskomiteen synes at deres forslag går alt for langt, men det er selvsagt ingen tvil om at disse to navngitte juristene har en helt annen oppfatning enn hr. Isachsens anonyme jurist av § 110 og hvilke ting som passer inn i den avdeling i Grunnloven som § 110 står i. De har fremsatt sine forslag med sikte på at de skal gå inn som en ny § 110.

Når det gjelder den lovtekniske og den rettslige side ved saken, foretrekker jeg å stole mer på Justisdepartementets lovavdeling og på folk som Andenæs og Bonnevie, og vi kan vel også ta med en av Stortingets jurister, sorenskriver Stavang, som også er forslagsstiller, enn på hr. Isachsens anonyme jurist og på «Tønsberg Blad».

Jeg tror ikke det er noen som venter at vi i lovs form skal skissere i detalj hvordan staten skal opptre for å legge forholdene til rette for full sysselsetting. Det lar seg ganske enkelt ikke gjøre, fordi det selvsagt er delte meninger om det. Vi skal om kort tid behandle langtidsprogrammet, og da vil sikkert uenigheten om statens økonomiske politikk komme til uttrykk. Men det som er kjernepunktet, er at staten og dens organer etter beste skjønn og overbevisning i sine handlinger skal søke å legge forholdene best mulig til rette for at alle kan skaffe seg utkomme ved sitt arbeid.

Under debatten har det vært snakket om rettslig plikt og rettigheter. Som jeg før har sagt, er det helt på det rene at forslaget til § 110 ikke stifter noen rett for den enkelte. Å instituere en slik juridisk rett, kan samfunnet under de nåværende forhold ikke påta seg. Derimot kan staten og dens organer påta seg en plikt, og det er det det er tale om, til å føre en politikk som så langt det er mulig, sikrer mot massearbeidsløshet. Det er realiteten i det grunnlovsforslag som foreligger. Hr. Røiseland ga for øvrig klart uttrykk for den side av saken, og jeg kan helt ut slutte meg til det han sa.

Det er ingen likegyldig og betydningsløs gestus vi skal foreta. Grunnlovsfesting av statens plikt til å føre den fulle sysselsettingspolitikk, det er en alvorlig realitet hvis betydning en ikke skal undervurdere.

Kjøs: Jeg vil stemme for innstillingen og gjør det ut fra det syn at bekjempelse av arbeidsløshet er en så sentral oppgave for statens myndigheter at en prinsipperklæring om dette forsvarer sin plass i Grunnloven. Den utformning § 110 i Grunnloven vil få etter det foreliggende forslag, dekker etter min oppfatning den moralske forpliktelse vi ønsker å

legge på statens myndigheter med henblikk på full sysselsetting.

Den næringsøkonomiske politikk som skal føres for å oppnå dette, er det, som vi alle er klar over, meningsforskjell om, og det vil det sikkert også bli i tiden fremover. Det er en av de store fordeler et fritt samfunn gir oss, at meningene kan brytes også om slike spørsmål. Det er av de rettigheter Grunnloven sikrer oss. Men uenighet om midlene er selvsagt ikke til hinder for at vi i den foreslåtte grunnlovsparagraf gir klart uttrykk for den oppfatning som vi alle er enige i, når det gjelder å streve etter å tilrettelegge muligheter for arbeid og utkomme.

Det er riktig som et mindretall i utenriks- og konstitusjonskomiteen — representantene Bøyum, Hellesø-Knutsen, Sundt, Harald Torp og Vatnaland — uttaler, at det kan være betenkeligheter av formell art ved forslaget, for så vidt som det ikke passer helt inn i Grunnlovens oppbygning. Men jeg er også enig med det nevnte mindretall i at i dette tilfelle får vi se bort fra de formelle betenkeligheter. Når jeg gjør det, er det ikke først og fremst av hensyn til det som hendte i forrige stortingsperiode, men fordi jeg legger en så stor vekt på det som står i den foreslåtte § 110, at jeg av denne grunn mener den bør vedtas. Derfor vil jeg anbefale komiteens innstilling på det beste.

Bøyum: Eg kan gjerne vedgå at tilrådinga frå mindretalet her kan verka noko inkonsekvent. Eg kan gjerne vedgå at ho har vorti litt for kort. Men eg vil på den andre sida seia at dersom ein les det med litt ettertanke, så er det likevel sagt det som bør seiast. Vi har sagt frå om at vi ikkje synest det høver akkurat inn i det stoffet som Grunnlova har før. Eg ser det slik no også. Eg ser det på den andre sida slik at når det står her at

«en rekke medlemmer av denne fraksjon i forrige periode medvirket både til forslagets utformning og framsettelse.»,

så kan det lett takast opp som det er det at dei har skrivi under, som er den eigenlege årsak til at vi går over til å vilja ha det godkjent no. Det er ikkje tilfellet, i alle fall ikkje for min del. Om dei personane har skrivi under eller ikkje skrivi under, har ikkje noko å seia i denne samanhengen for meg. Men det er den bakgrunnen som står lenger ned:

«finner man at hensynet til forslagets bakgrunn etter omstendighetene bør bevirke» osb.

som gjer at eg går med på det. Ein må då hugsa på det at det var diskutert eit framlegg. Det var rett og plikt til arbeid det galdt. Det

framlegget vart torpedert nettopp på det grunnlaget at det gjekk for vidt; det tok med plikta til arbeid. Det kunne rett og slett gje høve til diktatur, når det galdt arbeidslivet. Så gjekk vi imot det då. Men alle gjekk inn for at dersom vi kunne finna fram til eit framlegg som dekte det vi meinte var rett, altså retningslinjer som best mogeleg gav trygd for full sysselsetjing, så ville vi vera med på det. Dette fekk så konsekvensar i det framlegget som vart lagt fram nokre dagar etterpå. Heile folket fylgde med. Alle var klåre over at alle parti hadde uttala seg for at full sysselsetjing vil vi halda oppe med dei middel som står til rådvelde for oss, og det fekk sitt uttrykk i det framlegget som kom like etter. Skal vi no med den bakgrunnen som folket har, at alle parti vil gå inn for det og vil ha det inn i Grunnlova, røysta imot at det kjem inn der, så gjev vi folket eit urett inntrykk av det som er den verkelege situasjonen. For det er ingen her i denne salen som meiner at arbeidsløyse er noko middel i den økonomiske politikken. Det er ingen her som vil ha det, og folket utover må òg få inntrykk av at Stortinget held fast på det. For vi veit at det å leva trygt i eit samfunn, det å kjenna seg trygg så nokolunde, er noko av det aller viktigaste for eit menneske, det er kanskje den aller mest verdfulle menneskeretten. Å kjenna seg økonomisk trygg, er òg uhorveleg viktig. Og nett det er det som er bakgrunnen: Det er skapt ein viss tryggleik for at Stortinget vil gå inn for det. Det er det som er grunnlaget. Det kan ikkje vi riva bein under med å røysta imot i dag.

Trass i at eg meiner at det kan vera litt av eit problem om det er rett å putta eit slikt framlegg inn i Grunnlova, tykkjer eg likevel at verdet av det i dag er så stort at eg vil vera med på det. Og eg tenkjer det er det som er grunnlaget for dei fleste av oss i dette mindretalet, endå om det kanskje ikkje er sagt tydeleg nok.

Når det på den andre sida gjeld fleirtalet i nemnda, går kanskje premissane litt for langt. Eg er glad for det som hr. Hønsvald sa sist han var oppe, for han sa tydeleg frå at han meiner ikkje noko med det slik som han har forma fleirtalstilrådinga der, når han seier:

«Grunnlovsfestingen hever partienes programløfter opp på et høyere plan og gjør dem til samfunnets bindende tilsagn til sine borgere.»

Det går utanom det som eigenleg er meint. Grunnlovsframlegget er ikkje noko «bindende tilsagn» til borgarane i det heile. Det er retningslinjer for Stortinget. Det er eit pålegg som Grunnlova heretter kjem til å gje Stortinget om å gjera det som det kan, for å leggja til-

høva til rettes slik at det vert full sysselsetjing, og det er etter mi meining rett å gje Stortinget eit slikt pålegg. Eg går ut ifrå at Stortinget sjølv er samd i det, og at det vil gjera det beste det kan.

Noko heilt anna er det når ein skal gjennomføra eit slikt pålegg. Eg er samd med hr. Kjøs i at då vil meiningane verta delte, som dei har vori det. Det er slett ikkje noka lett oppgåve, og det vil det aldri verta. Det er visse motsetningstilhøve mellom arbeidet på lang sikt og arbeidet på kort sikt. Det vil vera motsetningstilhøve når det gjeld pengepolitikken. Det har fleirtalet sagt at vi skal syta for å ha pengar eller midlar til å gjennomføra dette. Vi har heile tida etter krigen ført krig om kva for ein som er den rette vegen. Vi har påvist at den politikken som har vori førd, må i konsekvensane sine føra til arbeidsløyse. Arbeidarpartiet og Regjeringa på si side har meint at dei fører den politikken som er tryggast når det gjeld full sysselsetjing. Og slik vil det nok verta.

Når det her i tilrådinga er sagt at Grunnlovsparagraf 110 «vil bli en hovedretningslinje for myndighetenes økonomiske politikk», så greier eg ikkje å skjønna at dette i det heile kan vera noka retningsline for den politikken som vi skal føra. Det er eit hovudmål for den politikken vi skal føra, det kan eg gå med på, men noka retningsline korkje er det eller kan det verta med dette. Det vil verta grunnlag for vurdering heretter som før. Men difor skulle det ikkje vera nokon grunn til at vi ikkje skulle peika på det og slå fast at vi alle saman skal ha det i tanken stadig, at vi må føra den økonomiske politikken, slik at vi legg vilkåra for næringslivet vårt til rettes så vi kan verta tevleføre og halda arbeidslivet oppe i den mon at det vert full sysselsetjing så langt som det er mogleg.

Det reiser seg mange spørsmål i denne samanhengen: Kva meiner vi med full sysselsetjing? Skal det vera arbeid nok for alle på heimstaden? Skal kvar og ein ha det arbeidet han vil ha, på den staden der han bur? For min part trur eg ikkje at vi har nokon sjanse til å gjennomføra nok arbeid på det grunnlaget, ei viss flytting må det til. Dette er mitt private syn. Men eg trur på den andre sida at dersom vi på det økonomiske området fører ein politikk som er elastisk og forstandig nok, har vi gode vilkår for å kunna gjennomføra ein politikk som gjev arbeidsliv nok, og som gjev arbeidsoppgåver nok for alle dei som vil ha arbeid i dette landet. Av den grunn er det heller ikkje nokon fare med å ta inn i Grunnlova ei utsegn om at vi skal så langt vi kan, leggja vilkåra til rettes. For eg trur at det er ei oppgåve som vi kan makta, om ikkje alltid

på kort sikt, så på litt lengre sikt. Derfor vil eg rå til på det beste at framlegget vert vedteki.

Gerhardsen hadde her på ny inntatt presidentplassen.

Smitt Ingebretsen: Jeg vil stemme for den nye § 110. Jeg gjør det ikke fordi jeg synes det er en uskadelig paragraf, men jeg gjør det fordi jeg tror det har sin betydning at det med Grunnlovens vekt og verdighet blir holdt opp for øynene på landets styresmenn, at vi legger sånn vekt på at folk har et arbeid at vi har valgt den høytideligste form vi kunne for å gi uttrykk for det.

Da vi under okkupasjonen satt sammen noen menn, og skrev Fellesprogrammet, hadde vi en levende følelse av at det som lå oss nærmest, var å gjenskape den frihet osm var gått tapt. Det var et åndelig behov i dette folk for igjen å kunne puste fritt. Jeg tror ikke man får en sterkere følelse av det noen gang enn når man sitter i en sånn komite bak lukkede dører i hemmelig møte fordi det er fremmede okkupanter i landet. Da vi arbeidet med disse ting, ble vi også meget fort klar over at skal man gi et folk frihet, må man også legge forholdene sånn til rette i landet at folket har et levebrød, for uten et levebrød skal det godt gjøres å kunne gi noe menneske en frihetsfølelse.

Det ble for to år siden lagt fram her i Stortinget et forslag fra Regjeringen til en grunnlovsparagraf om rett og plikt til arbeid. Jeg var imot den paragrafen, og jeg talte imot den. Jeg ble bebreidet at jeg da ikke opptrådte i pakt med Fellesprogrammet. Men jeg tror jeg var i pakt med Fellesprogrammet. Jeg henstilte den gang til Regjeringen og til Arbeiderpartiet ikke å ha sånn hast med den grunnlovsparagrafen, at vi ikke kunne finne en form for den som Stortinget mest mulig enstemmig kunne vedta. Jeg gjorde det fordi Regjeringen og vi alle sammen var enige om at man ikke måtte skape en rettslig forpliktelse for samfunnet overfor den enkelte til å skaffe arbeid. Men den form paragrafen hadde fra Regjeringens hånd den gang, var nettopp slik at det var mange som mente at den ville bli oppfattet ute blant publikum som om der gjennom den ble skapt en rettslig forpliktelse for staten til å skaffe hver enkelt arbeid. Jeg mente at når vi nå var på det rene med at sånn skulle den ikke oppfattes, så burde man også gi seg til å finne en form hvor dette gikk klart fram, slik at man unngikk de komplikasjoner som ellers ville oppstå. Den henstilling jeg den gang kom med, ble velvillig tatt imot av Arbeiderpartiet og Regjeringen, og vi fikk de overveielser mellom partiene som førte til det grunn-

lovsforslag som i dag foreligger til avstemning.

Jeg tror det er en god og en forsvarlig form som dette grunnlovsforslaget har fått. Det sier ikke mer enn det er, det skaper ingen falske forestillinger om at det her er skapt en ny rettslig forpliktelse for samfunnet, men på den annen side holder det opp for landets styresmenn i årene fremover at Stortinget har ønsket på den verdigste og høytideligste måte å minne om at de som vil lede dette land, de har den forpliktelse over seg at de alltid skal tenke på og forsøke å innrette seg slik at her blir et levebrød for alle i dette land. Jeg tror det kan komme tider, og det kan komme forhold, hvor det er nyttig at det er sagt på en sånn måte som det nå i tilfelle vil bli sagt i § 110.

Presidenten: De etterfølgende talere har en taletid på inntil 2 minutter.

Ramndal: I det gode og greie foredraget som fungerande formann i utanriks- og konstitusjonsnemnda heldt her — eit foredrag som eg i det store og heile kan underskriva — kom han i slutten inn på eit spørsmål, der eg hadde hug til å ta ein liten reservasjon. No har eg under hand også fått ei kjensle av at det for meg og fleire andre i salen kanskje høyrdest litt annleis enn det var meint. Han nemnde spørsmålet om å koma fram med grunnlovsframlegg, og kom på ein måte med ein viss kritikk over at det frå representantane si side ikkje var gått varsamt nok fram når dei formidla eller sjølve sette fram eit grunnlovsframlegg. Det må eg reservera meg imot, for di eg trur at det er av det gode at det i folket er levande interesse kring Grunnlova og føresegnene i Grunnlova. Og at dei problem som er levande ute i folket, i den eine eller den andre form blir tekne opp til drøfting, trur eg òg er av det gode. Eg meiner det er av interesse at desse problem blir førde fram i Stortinget gjennom stortingsrepresentantar, det gjeld anten det er stortingsrepresentantane sjølve som tek opp framlegg eller det er folket som sender det inn. Det vil ikkje seia noko slag moralsk eller juridisk plikt for vedkomande representant, men det er verdfullt at spørsmålet blir granska, og eg meiner at Stortinget må ta seg den tid som skal til for å drøfta desse spørsmål og greia dei ut mest mogleg. Vi kan ikkje stansa og seia at det tek for mykje av Stortinget si arbeidstid, slik som det vart nemnt. Sidan den utsegna kom frå ein såpass framstående medlem som formannen i nemnda, hadde eg hug til å ta denne reservasjonen.

Storeide: Eg møtte i denne salen i dag i den trua at dette skulle verta kanskje den største

dagen eg hadde opplevd. Det har gått nestan 2 000 år sidan vi fekk opptaket til dei grunnsetningar som har gjeve oss vår livsform her i landet i dag, og det har gått innpå 1 000 år sidan desse vart lovfesta på Mostratinget i år 1024. Så det er på høg tid då, skulle ein tru, at vi også i den norske grunnlov får fastslege så sjølvagde ting som at i eit samfunn der brorskapstanken skal vera livsgrunnlaget, der skal også retten til arbeid vera såpass sjølvsgad at staten skal gjera alt som gjerast kan for å realisera denne retten. Så kjem likevel då det stusslegaste som eg til denne tid har opplevd i denne salen, og øydelegg det heile. Av prinsipielle grunnar, og av formelle grunnar også, går dei imot denne paragrafen, nettopp dei som gjer krav på å stå serleg vakt om dei kristne grunnverdiane. Dei formelle grunnane er det sagt så mykje om at eg får lata dei kvila. Men eg må få peika på, at skal vi halda oss til slike formalia, så bør også dei same folk ta til å studera § 2 i Grunnlova vår og sjå etter om den er ei prinsippfråsegn som bør bort eller det er noko anna. Hr. Isachsen sitt innlegg var eit så trist kapittel at eg skulle hatt lyst å bruka ein halvtime på det, men presidenten sit med klubba.

Jørgensen: Når vi behandler denne sak her, skal vi være oppmerksomme på at arbeidsløshet er en forferdelig ting. Det er en ting som kan sidestilles med sykdom og annen sosial nød. Jeg har selv opplevd å se ungdommer fra 25—30 år som enda ikke hadde hatt et skikkelig arbeid — det var i mellomkrigsårene — mens faren på 70 år måtte gå på fabrikken for å kunne greie å underholde dem som gikk hjemme, unge og sterke. Den gang var det tilrettelagt slik at det måtte bli arbeidsløshet. En kunne ikke få arbeid. Nå er det spørsmål om å tilrettelegge forholdene slik at alle kan ha mulighet for å skaffe seg utkomme ved sitt arbeid. Dette å la alle få mulighet til å skaffe seg utkomme ved sitt arbeid er vårt viktigste middel i kampen mot fattigdom. Det er en hovedoppgave for statsmyndighetene, for Stortinget, å tilrettelegge forholdene slik, og det er en oppgave som vi må ta med det største alvor og beslutsomhet. Det er vel verd å sette dette inn i og la det få plass i Norges Grunnlov. Jeg understreker det som Høires formann så treffende sa i den forbindelse: Vi skal være oppmerksomme på at den tekniske utvikling skaper problemer som nødvendiggjør innsats fra samfunnets side.

Det snakkes hånlig om velferdsstaten. For min del ser jeg dette med velferdsstaten som et stort gode, det at ikke bare jeg selv, men naboen min, og at alle — hvis jeg ser meg omkring i bygden — lever under trygge og

bra vilkår, og at hvis jeg går til en annen bygd, får jeg se det samme der. Jeg synes det er en stor ting. Velferdsstaten er en fin ting. Vi er nå kommet langt på vei til å virkeliggjøre det som Nygaardsvold sa: Vi skal gjøre vårt til at Norge kan bli et godt land å leve og bo i.

Mørland: Til hr. Sundt vil jeg gjerne ha sagt, at hvis det å mene det en sier, er reaksjonært, vil jeg gjerne følge med hr. Isachsen. Det er ikke spøk å være ny mann her i salen — det har hr. Isachsen fått føle her i dag. De piskeslag han har fått både fra det ene og annet hold, synes jeg har vært triste å bivåne, når man vet at hr. Isachsen ikke er teoretiker, han er i høy grad realist. Og jeg vil bare henvisse til hans innsats i det praktiske liv. Den taler for seg selv.

Jeg ville gjerne ha stemt for det foreliggende forslag. Jeg har ikke noe imot det, og inntil i går aftes var jeg i grunnen inne på at jeg ville stemme for det. Men da jeg så i går aftes påny leste premissene fra fraksjonen Bøyum, Hellesø-Knutsen osv., ble jeg skremt. Jeg ble skremt fordi de faktisk sier at de mener ikke noe med det hele. Jeg kan da ikke være med på å stemme for en grunnlovsbestemmelse som man ikke mener noe med. Jeg ble skremt. Jeg har såpass megen respekt for det vi kaller for Grunnloven, at jeg ikke vil være med på å føre inn noe nytt i den, når den komitefraksjon som fremmer forslaget, faktisk uttaler at den ikke mener noe særlig med det. Grunnloven er kalt det norske folks øyesten. For denne øyesten har vi skapt en nasjonal festdag som intet land i verden har maken til. Jeg vil her fra dette sted rope et varsko mot å svekke folkets respekt for Grunnloven. Det er like farlig og betenkelig å stryke eller forandre paragrafer i Grunnloven som det er å bringe inn nye paragrafer. Begge deler kan svekke respekten for Grunnloven. Den foreslåtte paragraf — 110 — skal være ufarlig, fremholdes det. Men skal man fylle opp Grunnloven med ønskedrøm og ufarlige ting — og jeg kan gjerne si selvsagte ønskemål — vil Grunnloven ikke lenger være allemanns lesning og allemanns studium.

Sundt: Det var en tid da Grunnloven var allemannslesning, men den tid tror jeg er meget fjern også blant stortingsmenn. Det er ikke riktig, som den siste taler sa, at den fraksjon som jeg tilhører, ikke har ment noe med hva den skriver. Vi har hevet oss over formelle betenkeligheter. Vi har erkjent at det forslag som forelegges, ikke fører til forfatningsrettslige utglidninger, men vi har også sagt at det politisk fører til en avspenning i forhold til

vår utvikling etter 1945 som er til det gode, best uttrykt kanskje ved hr. Smitt Ingebretsens uttalelser.

Til hr. Ramndal vil jeg si at det vel var noe for skarpt sagt, det jeg sa om kritikk med hensyn til fremsettelse av grunnlovsforslag. Jeg var jo blant annet ikke oppmerksom på at hr. Ramndal har vedtatt til fremsettelse et av de grunnlovsforslag som blir forkastet i dag, går jeg ut fra. Det jeg mente, var at man i noen grad skal øve kritikk. Jeg tenker ikke på relativt enkle forslag, men representantene vil sikkert erindre at der år etter år har kommet, ikke akkurat politiske saker som man ad åre søker fremmet på denne måte, men et kompleks av grunnlovssaker, vedtatt til fremsettelse år etter år eller valg etter valg av en enkelt representant, og som på forhånd var dødsdømt og som i virkeligheten betydde en helt ny statsforfatning. Det er slike ting jeg tenker på. Ellers er det min mening, som hr. Ramndal sier, at man skal kunne undertegne et grunnlovsforslag eller vedta det til fremsettelse, uten at man i noen som helst grad er moralsk forpliktet til å stemme for det, fordi man nettopp gjennom behandlingen i Stortinget får det fulle grunnlag for sin stemmegivning.

Debatten var dermed avsluttet.

Komiteen hadde innstillet:

I.

Det av representantene Neri Valen, Einar Gerhardsen, Nils Lavik, John Lyng m. fl. fremsatte forslag om ny § 110 i Grunnloven, forslag nr. 18 i Dok.nr. 11, 1952 — bifalles.

Grunnlovsforslaget var sålydende:

«Grunnlovens § 110 skal heretter lyde:

«Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for at ethvert arbeidsdygtigt Menneske kan skaffe sig Udkomme ved sit Arbeide.»»

Videre var innstillet:

II.

Det av Jørgen Vogt ved representanten J. Friis fremsatte forslag om ny § 110 i Grunnloven, forslag nr. 19 i Dok.nr. 11, 1952, alternativ A og B — bifalles ikke.

Presidenten: Hr. Strand Johansen har tatt opp forslaget fra Jørgen Vogt, vedtatt til fremsettelse av J. Friis, til ny § 110 i Grunnloven.

Det av hr. Strand Johansen opptatte forslag er sålydende:

«Grunnlovens § 110 gis følgende ordlyd:

Alternativ A.

§ 110.

Ethvert arbeidsdygtigt Menneske har Ret til Arbeide til gode og rimelige Løns- og Arbeidsvilkaar og Ret til forsvarlig Trygd mod Arbeidsløshed.

Alternativ B.

§ 110.

Som alternativ A med følgende tilføyelse:

Enhver har Ret til like Løn for likt Arbeide.»

Presidenten: Presidenten vil sette det av hr. Strand Johansen opptatte forslag, altså grunnlovsforslaget fra Jørgen Vogt, under avstemning først.

Votering:

Det av Strand Johansen opptatte grunnlovsforslag ble med 141 mot 3 stemmer ikke bifalt.

141 representanter var:

Henry Jacobsen, Bredal, Arntzen, Magnhild Hagelia, Arne Nilsen, Henriksen, Mørland, Jørgensen, Røiseland, Haugland, Rostoft, Askildsen, Hartvig Svendsen, Liv Tomter, Christie, Strøm, Brevig, Korslund, Asdahl, Selvik, Henrik Svensen, Aabrek, Sundt, Ranveig Frantzen, Konrad Knudsen, Watnebryn, Ingvaldsen, Astrid Skare, Sørensen, Evju, Olaf Knudson, Johs. Olsen, Klippenvåg, Erling Norvik, Fjeld, Løbak, Aamo, Frogner, Lindberget, Kjøs, Dahl, Flatabø, Kvamme, Knut Vik, Ytre-Arne, Holm, Ola Olsen, Storeide, Hordvik, Alvestad, Hareide, Eikrem, Strand, Toven, Sæterøy, Nybø, Fjærtøft, Kjeldseth Moe, Steffensen, Alfred Nilsen, Kyllingmark, Berntsen, Hans Berg, Varmann, Vindenes, Enge, Engan, Riise, Hamran, Lars Moen, Meisdalshagen, Ryen, Smeby, Kalrasten, Wirstad, Hove, Gerhardsen, Hellesø-Knutsen, Kleppe, Berte Rognerud, Lars Evensen, Smitt Ingebretsen, Trana, Erling Petersen, Seip, Isachsen, Bruu, Hognestad, Ramndal, Hegna, Bondevik, Bergesen, Vatnaland, Remseth, Paul Ingebretsen, Vestvik, Molaug, Stavang, Hjermann, Bøyum, Ommedal, Solheim, Versto, Selås, Tande, Grave, Liane, Peder Jacobsen, Jaklin, Stavrand, Nils Jacobsen, Frithjov Vik, Solli, Johan Wiik, Engelstad, Leifall, Granli, Benum, Bartnes, Skarholt, Johnsen, Løvset, Dahllø, Sæter, Borten, Lyseth, Harald Torp, Hoel, Johan Karlsen, Torgeir Berge, Claudia Olsen, Strømdahl, Lersbryggen, Johan Andersen, Henry, Møller Warmedal, Hønsvald, Karl H. Karlsen, Fredriksfryd, Klara Skoglund, Asbj. Solberg.

De 3 representanter var:

Hølvold, Løvlien, Strand Johansen.

Følgende 6 representanter var fraværende:

Høyland (forf.), Gurid Almenningen (forf.), Langeland (forf.), Reidar Carlsen (forf.), Gunnar Larsen (forf.) og Løberg (forf.).

Presidenten: Det blir så å votere over forslaget fra Neri Valen, Einar Gerhardsen, Nils Lavik, John Lyng m. fl. til ny § 110 i Grunnloven.

Votering:

Grunnlovsforslaget ble vedtatt med 135 mot 9 stemmer.

De 135 representanter var:

Sørensen, Evju, Olaf Knudson, Johs. Olsen, Klippenvåg, Hølvold, Erling Norvik, Fjeld, Løbak, Aamo, Frogner, Lindberget, Kjøs, Løvlien, Dahl, Flatabø, Knut Vik, Ytre-Arne, Holm, Storeide, Hordvik, Alvestad, Eikrem, Strand, Toven, Sæterøy, Nybø, Fjærtøft, Kjeldseth Moe, Steffensen, Alfred Nilsen, Kyllingmark, Berntsen, Varmann, Vindenes, Enge, Engan, Riise, Hamran, Lars Moen, Meisdalshagen, Ryen, Smeby, Kalrasten, Wirstad, Hove, Gerhardsen, Hellesø-Knutsen, Kleppe, Berte Rognerud, Lars Evensen, Smitt Ingebretsen, Trana, Erling Petersen, Seip, Strand Johansen, Bruu, Hognestad, Ramndal, Hegna, Bergesen, Vatnaland, Remseth, Paul Ingebretsen, Molaug, Stavang, Hjermann, Bøyum, Ommedal, Solheim, Versto, Selås, Tande, Grave, Liane, Peder Jacobsen, Jaklin, Stavrand, Nils Jacobsen, Frithjov Vik, Solli, Johan Wiik, Engelstad, Leifall, Granli, Benum, Bartnes, Skarholt, Johnsen, Løvset, Dahllø, Borten, Lyseth, Harald Torp, Hoel, Johan Karlsen, Torgeir Berge, Claudia Olsen, Strømdahl, Lersbryggen, Johan Andersen, Henry, Møller Warmedal, Hønsvald, Karl H. Karlsen, Fredriksfryd, Klara Skoglund, Asbj. Solberg, Henry Jacobsen, Bredal, Arntzen, Magnhild Hagelia, Arne Nilsen, Henriksen, Jørgensen, Røiseland, Haugland, Rostoft, Askildsen, Hartvig Svendsen, Liv Tomter, Christie, Strøm, Brevig, Korslund, Asdahl, Selvik, Henrik Svensen, Aabrek, Sundt, Ranveig Frantzen, Konrad Knudsen, Watnebryn, Ingvaldsen og Astrid Skare.

De 9 representanter var:

Kvamme, Ola Olsen, Hareide, Hans Berg, Isachsen, Bondevik, Vestvik, Sæter og Mørland.

Fraværende var de samme som ved foregående votering.

Videre var innstillet:

III.

Det av Margrete Bonnevie og Ingerid Gjøstein Resi ved representanten Lars Ramndal

1954. 16. november. — Leige av d/s «Salvator» til isteneste.

fremsette forslag om ny § 110 i Grunnloven, forslag nr. 20 i Dok. nr. 11, 1952, alt. 1—2 — bifalles ikke.

IV.

Det av Norsk Gruppe av Open Door Internationale ved formannen Anne Ødegaard, vedtatt til fremsettelse av representanten Claudia Olsen, fremsatte forslag om ny § 110 i Grunnloven, forslag nr. 21 i Dok. nr. 11, 1952, alt. I—II — bifalles ikke.

V.

Det av representanten Einar Stavang fremsette forslag til ny § 110 i Grunnloven, forslag nr. 22 i Dok. nr. 11, 1952 — bifalles ikke.

Votering:

Komiteens innstilling ble enstemmig vedtatt.